

med dob je xliii

1973

1

FRANCE PAPEŽ (ARGENTINA), LO NUESTRO (1); **IVAN MRAK** (SLOVENIJA), SPOVED LUČNIM BRATOM (3); **BERT PRIBAC** (AVSTRALIJA), RIS NA OCEANU (21); **FRANCE PAPEŽ** (ARGENTINA), PETSTO LET KOPERNIKA (29)

S P O R O Č I L A : **FRANK F. BUKVIČ** (ZDRUŽENE DRŽAVE), PTIČI PEVCI V KLETKI (34)

G R A D I V O : **DR. SREČKO BARAGA** (ARGENTINA), MOJE PESMI GOVORE (63)

Z A P I S I : **VEKOSLAV BUČAR** (ITALIJA), SAMOIZPOVED DR. LEOPOLDA LENARDA (71)

L I K O V N I K I : STARA AMERIKA V DOŽIVETJU SLOVENSKE UMETNICE (78)

K R O N I K A : PRIREDITVE SLOVENSKE KULTURNE AKCIJE V NJENI XIX. SEZONI (79)

U M E T N O S T N A P R I L O G A : Akad. slikarka **BARA REMEC**

entresiglo

D 129907

P2 1046/1979

M E D D O B J E

Splošnokulturna revija

Leto XIII

Št. 1

IZDAJA SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA. UREDNIK FRANCE PAPEŽ.
ZUNANJA OPREMA FRANCE PAPEŽ. DIAGRAMACIJE IN PRILOGA ARH. MARJAN
EILETZ. - NASLOV UREDNIŠTVA IN UPRAVE RAMON L. FALCON 4158, BUENOS
AIRES, ARGENTINA.

Director responsable: dr. Valentín Debeljak

Revija izhaja štirikrat na leto. Za podpisane prispevke odgovarja avtor. Spisi
s psevdonimom se objavijo le, če je uredniku znano tudi pravo avtorjevo ime.
Rokopisi se ne vračajo.

Ta zvezek je 85. publikacija Slovenske kulturne akcije.

Tisk tiskarne Editorial Baraga SRL., Pedernera 3253, Buenos Aires

Registro Nacional de Propiedad Intelectual No. 1140352

CORREO ARGENTINO	
Suc. 6	
CONCESION 7806	TARIFA REDUCIDA
R.P.I. 1140352	

LO NUESTRO

FRANCE PAPEŽ

Cómo podría decirte...
no una historia, sino algo
de ayer y de hoy, pero muy viejo -
no una lágrima, sino
la íntima comunicación y la solidaridad
entre los compañeros;
la afirmación de lo que vive en nosotros
y nos reúne finalmente
en las noches,
ciudades,
trabajos,
soledades americanas.
Una consciente ocupación interior -
lo último
por lo que hemos luchado
o, si quieres, esas palabras
que contienen todavía olor a tierra lejana
y que las purificamos
en este viaje de largas ausencias.

Es una fe, como decía, un poco vieja,
algo como una cruz
o una espada,
también un dolor fuerte -
oh, mis animales saben de esto
cuando partimos bajo un sol fuerte
y nos vamos.

Me vuelvo a lo nuestro
en los encuentros por la ciudad,
a lo señalado,

porque lo nuestro es el fuego que nos consume
en los campos y en las avenidas,
lo que nos encuentra inspirados hasta sangrar
y una vez muertos
durante el viaje,
damos el testimonio
de lo que carcome
y lo que revive
en estas noches,
calores,
soledades sin nombre.

IVAN MRAK

SPOVED LUČNIM BRATOM

himnična monotragedija

v dveh stopnjevanjih

(1971)

Posvečeno prijatelju Miranu Kavšku

DRAMATIS PERSONAE

Doktor France Prešeren - Katra, sestra - Privid Matije Čopa - Andrej Rudolf, nezakonski sin Andreja Smoleta

PRVO STOPNJEVANJE

PREŠEREN. Nikogar več mi ne puščaj sem.

KATRA. Gospod so odšli, zdaj ne boš umrl kot pagan.

(*Predih.*)

PREŠEREN. Kaj ve on o njem, ki je Luč od Luči, ki je Praluč?

KATRA. Ježeštana, France, kakšne besede! Se ne bojiš pekla?

PREŠEREN. Ženska, tvojih čenč sem sit.

KATRA. Oh, oh - . Kaj naj ji rečem? Ves dan že sitnari tista tvoja tu spod - - .

PREŠEREN. Sam bi bil rad, sam.

KATRA. Oh, ja - -

(*Odide.*)

PREŠEREN. Mar ni Jeran pleteničil, da naju še zveže lahko, da mi s tem odpre rešnjo pot?

V veži me čaka, da jo pokličem? S to sveto zvezo naj bi izbrisal svoj greh? Kakšna sveta zveza? Kakšen greh?

Nedolžno preprosto dekle sem s sladkimi besedami
zvabil na grešne ljubezni pogubno pot?
Kaj ve ta dušebrižnik o nedolžnih in preprostih deklinah?
S poroko naj bi umirajoč ta nesmisel podpečatil?
Svojim pesmim naj bi se odpovedal?
Filoktet, ves garjav, opljuvan, od vseh zasramovan
in izdan, naj bi čudežni dar Apolona zatajil?
O plevelu, ki sem ga med Slovence zasejal — — ?
O, Jeran se ne boji zaman, ne boji se zaman — .
Teh rožic ne poduši nihče. Ni ga viharja, ki bi jim
onemogočil rasti in duhteti. O, bogovi, kolikšna sreča,
kakšna zavest! Praluč, ki me je navdihovala skoz in skoz!
Obesiti, da sem se hotel? Le zakaj? Vaši glasovi so mi
zadrgovali vrv okrog vratu.
Ni bil še moj čas.
O, Matija! Se ne boš oglasil iz nebeških vež?
Le zakaj sem ga tistikrat z mlačno besedo odpahnil?
O prekleta, vlačugarska reka; koliko fantov si že vzvijugala
v svoj smrtni objem!
Da si njega vzela v globel! Ni bil od usode poslan
in dan, da bdi nad menoj?

(Predih)

Se daničarski lepodušnik še motoviliš tu naokrog?
Me oprezuješ?
Si že stopil kdaj na rob? Si drzneš spogled s tistimi iz
onkraj? Se ne oprijemlješ svoj živi dan predpisanih ograj?
Jaz, da bi mirno in vdano, kar mi dovoliš,
prežvekoval?
Kaj veste, dušebrižniki, kaj je to greh, kaj plemenita strast?
Kaj nas vodi k luči, kaj v propast? Sežgite katekizme
vseh sort!
Bogovi, odkod ta ognjeni svit?
Katra, Katra!

(Katra vstopi.)

Se je nebo vžgalo? Je požar?
Povej!

KATRA. Vse papirje sem požgala.

PREŠEREN. Papirje? Kakšne papirje?

KATRA. Zdaj si čist. Nobene nesnage! Vse tiste tvoje klamfarije
sem znosila na kup. V nebesa ti je odprta pot.

PREŠEREN. Tiste papirje, da si znosila na kup?

KATRA. Ne glej me tako, France. Pekla in večnega pogubljenja
so te rešili gospod.

PREŠEREN. Govori, ženska.

KATRA. France, tvoja sestra sem. Krščansko besedo mi privošči. Ne strmi v mé kot mrlič. Ko so se gospod poslavljali, so me na rešenje moje duše zarotili tvoje papirje požgati.

PREŠEREN. Sestra, kakšna sestra?

Ženska, govori; ali sanjam ali je zares? Ti, da si znosila vse moje papirje v peč?

KATRA. France, France --

PREŠEREN. Gospod so ukazali, gospod razsodili, gospod so ta ogenj podtaknili -- .

KATRA. Oh, oh -- .

PREŠEREN. O, to srce, ta hlad, ta predposlednji vhod. Sta mi vidva vrgla zanko za vrat?

Matija! Kje si? Sem od vsakogar in vseh izdan? Teh dvoje rabljev pred menoj? Je to svet? Me hočeta zadušiti?

Matija, Matija, na pomoč!

(Predih)

Katra, ga vidiš?

KATRA. Kaj, koga naj vidim?

PREŠEREN. Haronova barka in sel iz Hadesa. K meni se odpravlja, tu sem se namerja.

Iz čolna stopa, pome prihaja -- .

KATRA. Vročina te kuha, France.

PREŠEREN. Kakšna vročina, izgubi se.

KATRA. Za Kriščevo voljo, France, ne vstajaj. Kaj ti niso dohtar prepovedali. Še premakniti se ne smeš.

PREŠEREN. Dohtar, dohtar; on svoje ve, jaz pa svoje.

(Prividu)

Kdo si? Si iz podzemlja?

Zakaj se tako slovesno k meni primikaš; si duhovina, si človek -- povej?

(Katri)

Ti pa glej, da izgineš. Na, tu imaš petak, zdaj ko si svoje postorila, pa si ga privošči, pa ga na moje zdravje popij --

KATRA. Oh, France.

PREŠEREN. Pojdi že, pojdi -- .

KATRA. Oh, oh --

(Odide.)

PREŠEREN. In ti? Kam me vabiš? V reko Styx?

Pozabiti, ne vedeti, ne bdeti? O, ta koža boli čez in čez.

Kdo mi naprej in naprej žerjavico v prsi nagreblje?

Niso od vseh strani izterjavali, da si pri živem kožo raz
sebe posnamem?

Je niso grajščaki drli kmetičem s hrbtišč?

Se niso zarotili slovenšno iz naših duš poruvati?

Kaj strmiš v mé in ne spregovoriš?

Pesek se mi na uri izteka, kar nič ne oklevaj, mudí se,
še hip sem, hip tja, pa se mi prevrne čas.

Privid ČOPA. Me ne poznaš, France?

PREŠEREN. Bogovi, nebesa, je to res, se mi blede, sanja?

Sam Vergil, da se je čez ta prag potrudil?

Dominus, divus amicus, ste me klicat prišli?

Me boste vi pospremili tja čez?

Da mi je kot Danteju dana milost?

Privid ČOPA. Me ne prepoznaš, France?

PREŠEREN. Vi, Matija, ste moj Vergil!

Ste slišali moj klic napomagaj?

Z menoj govorite, z vami sem; s poslednjim Čustvom in
zanosom – ves sem vaš. Ne zapustite me. Vam prožim roko
zaman v prijateljski stisk?

Zakaj se ne skleneva iz oči v oči v spogled kot nekdam,
v tistih blaženih dneh, preden se je zagozdila med naju
smrt?

Privid ČOPA. France, kaj s teboj? Odkod mi govoriš? Kaj sem
ti storil, da tujstvo med naju priklicuješ?

PREŠEREN. Odkar ste odšli, mi je na ustih pelinast okus, v srcu
mraz, nog se loteva ohromelost.

Privid ČOPA. Si me na žalitve priklical?

PREŠEREN. Jaz, da bi se vas drznil žaliti? Me ni presunilo
spoznanje, da ste izdelovalec svetlobe, me ni ranilo do srži,
ko ste se umaknili v nedostopnost?

Privid ČOPA. Kljub temu me sramotiš.

PREŠEREN. Mojster.

Privid ČOPA. Si pozabil na zapise, ki si jih klesal v moj spomin?
Jih nisi France – Matiji zaključeval?

Nisi – jaz do ti – pa spet – ti do jaz – od mladega vedel?
Zakaj koplješ iznenada med naju prepad, ki se zdi hujši
kot smrt?

In zdajci zdaj?

Mi nisi bil najsvetlejši sopotnik? Se nisva vključila ramo
ob rami v procesijo izdelovalcev svetlobe, ki se vijuga
k svojemu izviru od Vergila in Danteja – od vseh vekov
popred?

In zdaj?

Naprezi svoj spomin, poprejšnje teže in sanje si predoči.

Hipoma boš kot nekdanj. Kot Vergil Danteja te pričakujem; tu, ki je onstran, ki je zgolj v luč zaobrnjen svet, ki ti je znan. Se še spominjaš tistega dneva pred usodnim dnevem; pred dnevem, ki se je zaključil v moj dan?

PREŠEREN. Spominjam se, kako bi se ga ne --

Ti, hočeš reči? Matija, reci, da ni res, da se mi blede --

Ti, hočeš, ti si hotel izreči nekaj čisto drugega. Nekaj, kar se naju ne tiče --

Privid COPA. Da se naju ne tiče?

PREŠEREN. Saj sploh nisi besede črhnil. Na tisti divan v kotu si se zleknil. Si mi na katero vprašanj odgovoril?

Reci; si ali nisi?

Privid COPA. Kaj naj bi še govoril?

PREŠEREN. Torej si se tistikrat že odločil?

Privid COPA. Odločil? Za kaj odločil?

PREŠEREN. A dan za tem?

Privid COPA. Jaz se nisem za nič odločil. Če se je nekaj sklenilo -- meni je postal ta sklep šele zatem znan --

PREŠEREN. Saj nisi besedice izustil: Tvoj molk sem spoštoval. Če hoče, bo že spregovoril, silil ne bom.

Privid COPA. Niti ne vem, zakaj sem se k tebi napotil? Veš, da še tega ne vem?

Veš, da še zdaj ne vem?

Okoli sem se poganjal --

PREŠEREN. Poganjal --

Privid COPA. V meni je bila tolikšna tesnoba, takšen nemir -- Si nisem ves čas govoril, da moram zbežati pred nečim, da se moram pred nekom skriti?

PREŠEREN. Pa si se k meni zaletel?

In potem? In potem? Se nisi v nič potulil? Mi nisi zmanjkal? Me nisi prekleto samega pustil? Si na skupni smoter pozabil?

Kam se zaganjamo? Za čem pa stremimo? Nisi bil od vseh, s katerimi sem se svoj živi dan srečaval, najbolj učen? In kam te je pripeljala tvoja učenost?

Privid COPA. Moja učenost? Moja učenost?

PREŠEREN. Tvoja, pa učenost nasploh? Sem bil pastirček na slabšem? Kam nas žene ihta za spoznanjem? Mar ne v pekel?

Privid COPA. Ti je za tvojimi rovtami žal?

PREŠEREN. Kar posmehuj se, kar posmehuj --

Privid COPA. Žaliti te nisem hotel, France --

PREŠEREN. Žaliti? Ni skrito želo za vsem izgovorjenim?

Kakor hitro besedo zalučam, se ne zgrčim sam v se?

Pa če so vsi soneti, kar sem jih izpel en sam nor krik!
Ena sama nerazumljiva bolečina? Sem samega sebe v njih
iskal? Komu v potrdilo sem jih izbolel?

Se nisem na smrt izvrtinčil? Nisem klical Hadesa na pomoč?
Vrv za vrat – konec bo vseh muk.

Bo res konec?

Ti si se vrgel v Save objem; a jaz, a jaz?

Komu naj bi še pel? Koga srečaval? S kom možko
spregovoril?

Vsi ste se razšli, vsi ste se pod zemljo poskrili.

Od tam me oprezujete in si mislite: bo zdržal?

Morda niti nočete, da bi do konca prehodil svojo pot?

Privid COPA. Jaz da bi ne hotel?

PREŠEREN. Spremljal, da si me? Seveda si me, zvesteje kot
kdorkoli sicer, še več, brez tebe bi svoj smoter zgrešil. A
vendar, a vendar – –

(Predih)

Če se pogledam v ogledalo – se mi zareži nasproti zabuhel
obraz.

Veš, so časi, ko se mi zdi, da me blaznost stiska za vrat.
Z grozo se sprašujem, sem to še jaz?

Takšen da sem?

Kdo je tisti pred menoj?

To da sem France?

Ne, ne, saj to nisem jaz!

Veš, da se še vedno občutim po otroško?

Me razumeš, sploh veš – kaj pleteničim? Saj me nisi nikoli
razumel.

Privid COPA. Obtožuješ, da bi pregrajo, ki naju ločuje, prebil?
Slednji trud zaman! Če me še s tako trpko ljubeznijo
obsiplješ – – .

PREŠEREN. Kje si bil s svojimi mislimi tistikrat?

Privid COPA. Tistikrat – kje sem bil, kaj počel? Sprašuj, kar
sprašuj; kaj če se do savskih tolmunov ne dokoplješ?

PREŠEREN. Da bi se do savskih tolmunov prerinil?

Ko sem za tvojo smrt zvedel; kakor da si mi tla izpodmaknil.
Luč neba se je v hipu iztekla. K tebi me je viharil obup.
Nisi občutil, kako sem se se čez tvoje truplo vrgel? Si se
resnično že tako do konca s tal odtrgal,
da nisi čisto nič moje divje bolečine občutil?

Privid COPA. Še zdaj me skeli tvoj obup, prešinja tvoj krik.

PREŠEREN. Čutil, dočutil si? In zakaj se nisi v telo nazaj prisilil?
Zakaj si me najbolj črnemu brezupu prepustil?

Se ti je mudilo odhajati?

Od norega dohtarja se posloviti!

Privid ČOPA: Kako naj ti sežem v roko!

Kdo je vgradil med naju zid?

Kdo? Kdo?

PREŠEREN. Imaš zmenek onstran? Kot svoj čas, ko si meni nič tebi nič sredi pogovora vstal in odšel.

Se spominjaš, kako si se zagledaval bogvekam, in četudi sva bila v isti sobi, se nisem občutil hipoma neznansko samega? Na kogarkoli sem se navezal, pa če mi je še s tako prisrčnostjo govoril, pa če mi je še tako slavne besede vedel; vnaprej sem zaslutil, da bom vnovič izdan. Slej ko prej se je v zagrobje umaknil.

Ne govori, ob spomin si, vseh tež žemlje razbremenjen, jaz pa vem -- .

Privid ČOPA. Ti, da veš? Za tisto, kar vidim, kar vem, kar slutim, za čimer se opotekam?

Sem Vilhelm in brv razpenjam tu čez in ni nobene pregrade več? Kaj se obotavljaš, zakaj se ne poženeš za menojo?

PREŠEREN. Za teboj?

Kako? Reci, kako za teboj?

Ne čutiš, ne doumeš, vročico drhtim, stresa me mraz.

Privid ČOPA. Za mano, France! Hop, hop, hop --

PREŠEREN. Ne goni me, saj veš, da sem na srcu slaboten. Kaj se mi posmehuješ? Me preziraš?

Privid ČOPA. Poskoči, teci, zapoj!

PREŠEREN. Ni reka med nama? Kako bi čez?

Privid ČOPA. Sam te potegnem na drug breg.

PREŠEREN. Na drug breg?

Privid ČOPA. Tu pri nas ni hinavčenj, laži in prikrivanj. Se bojiš? Se obotavljaš? Me ne prepoznaš?

PREŠEREN. Prepoznam, če te prepoznam?

Si blaženi Vergil? Sanjam? Sem še mož? Sem skalovitost svojih predstav pokopal?

Je to pod mano Kranj?

Povsod žebrajo molitve kot nadležno dolžnost?

So fascikli oživali in se valjajo po cerkvenih tleh?

Mi je Luka Jeran s posvečeno roko zagrozil?

Se še vije Sava iskriivo prosojna sredi teh kamnitih skladov? Je še lepota planin?

Pa ti, pa jaz -- ? Nisi ves mladostno vznihran?

Ti, da si mrtev?

Se nisi pred mano v valove pognal? Se ne smeješ sredi razpenjenih valov? Si se ti po otroško našobil?

Kam me vodiš po teh blejskih livadah?

Ti nisem hvalnice izpel? Kdo ima lepši in bolj košat pomnik?
Kaj mi očitaš, kaj se v me temno zaziraš?

Ti sploh veš?

Ko bo tiste mogočne kamne, ki si jih grofiči omišljajo
za svoj napuh, že davno zdavnaj razpokal in raznesel hudič;
takrat, tistokrat – –

Privid COPA. Kaj bo takrat?

PREŠEREN. Tistokrat bo moj verz vtisnjen v sleherni človeški
spomin.

In vendar si me izdal!

Privid COPA. Kdo je koga izdal? Kdo je koga izdal?

PREŠEREN. Ti še vprašuješ?

Privid COPA. Nisi s svojimi gosli tamle gori na obronku stal?

PREŠEREN. Z gosli? Jaz, z gosli?

Privid COPA. Morebiti ti jih je v roke potisnil sam vrag?

PREŠEREN. Boš razločneje govoril ali pa jenjaj – – .

Privid COPA. Saj ljudje po širom in počez teh strun sploh slišali
niso – In ti si godel in pel; vse, kar si napisal, kar komajda
zanosil, kar nikoli ne boš utegnil izpeti – –

PREŠEREN. Da ne bom utegnil izpeti?

Privid COPA. Kaj če je za teboj tvoj poslednji vzlet?

PREŠEREN. Moj poslednji vzlet?

Postoj! Izreci, dokaži; ne jaz tebe, ti si me izdal!

Nisem premišljeval na samodejno smrt? Nisem smrtno
ranjen na bregovih Save postajal, te iz valov priklicaval?

Nisem še vsakomur hudo prizadejal, kdor se je z mano od
blizu spogledal?

Bi smel sploh komu roko stisniti, se mu v oči zazreti?

Kamnite sonete sem na vaše grobove pokladal. Jih nisem
v živ granit izsekaval? Si nisem krvavih besed iz duše
pulil?

Sami očitki se vam sipljejo iz oči!

Kam, za katero drevo naj se skrijem?

(Predih)

Ti pa molčiš in molčiš! Kaj se tako očitajoče vame zaziraš?
Jaz, da sem te v Savo zvalil?

Kaj nemo govoriš; če bi se z mojo pesmijo ne srečala?

Kaj me z očmi presunjaš?

Dan pred tem? Koliko dni pred tistim dnevom?

Ni bil tudi Andrej z nama?

Grozo rodov, da iz savskih voda priklicujem?

O, bogovi, zakaj mi nista dopustila, da se v valovih
raztreščim?

Zakaj sta negibno prisluškovala viharjem, ki so razganjali to srce, butali ob krhki plot tega uma?

(Predih)

In na tisti tvoj dan, da si me iznenada na bregu Save goslajočega uzrl? Plavajoč si se zvokom mojih strun predal? Ob teh glasovih si bojda nase in na svet pozabil? Nehaj obtoževati, nehaj!

Sem bil že kdaj hujšega greha obdolžen?

Obtožuj, prekolni me; da se že en pot zavestim, kdo prav zaprav sem - - .

DRUGO STOPNJEVANJE

PREŠEREN. Ti, kje si se pa ti vzel?

Odkod?

ANDREJ RUDOLF. Takole me sprejemate?

PREŠEREN. Kako tako?

ANDREJ RUDOLF. Mi niste govorili?

PREŠEREN. Kaj govoril?

ANDREJ RUDOLF. Ko bi znal vaše besede ponoviti?

PREŠEREN. Kakšne besede?

ANDREJ RUDOLF. Sem noter so se mi zagreble.

PREŠEREN. Nisi soldat?

ANDREJ RUDOLF. Bil; zdaj sem ubežnik. Sem vam odveč? So mi na sledi?

Je bil tu kdo od njih?

PREŠEREN. Pri meni ni bil noben birič. Tvoj oče je z menoj preračunaval, pa Matija, pa še kdo.

In ti, kaj hočeš ti?

ANDREJ RUDOLF. Jaz?

PREŠEREN. Saj ti nisi mrlič. Ti si? Kaj si? Kdo si ti?

ANDREJ RUDOLF. Kaj me tako gledate, stric?

PREŠEREN. Stric, kakšen stric?

ANDREJ RUDOLF. Sanjalo se mi je, da jim hudo grozi, pa sem si rekel --

PREŠEREN. Kaj si si rekel?

ANDREJ RUDOLF. Na tisto noč sem se spomnil, ki sem jo ž njimi ob Savi pretaval --

PREŠEREN. Na tisto noč? Kakšen opravek imaš s tisto nočjo? Kaj tebi tista noč?

ANDREJ RUDOLF. Vso noč ste mi dečku govorili. Tako presunljivo ste mi s pogledom v dušo segli. Poslušal sem jih, jih trepetal, vi in pokojni oče in stric Matija in Črtomir in Bogomila in bohinjski kot in vrbe ob poti in od meseca obsjana Sava in ljubljanski korarji in mrk brodnik na Savi in janičarji, ki so vdrli iz Turčije --

PREŠEREN. In ti ob meni --

ANDREJ RUDOLF. Očeta so poprej omenili. Bi mi hoteli nekaj reči o njem?

PREŠEREN. O Andreju, Andreju? Se nisva z njim zoperstavljala vsem in vsakomur navkljub?

Se nisva zaprisegla svet prekucniti? In vendar, in vendar; ko sva zgolj iskro izkresala. Je ni hipoma pogoltnila črna neskončnost?

ANDREJ RUDOLF. Stric, naj no povedo, zakaj me oče niso za svojega pripoznali? Zakaj so mojo mater kar tam za plotom pustili? Zakaj -- ?

PREŠEREN. Glej, glej; neplačan račun.

Si tirjat prišel? Ne vidiš, da se odpravljam, pohiti, sicer --

(Predih)

Ti pa o svojem očetu, o Andreju?

Kakšne noči, koliko misli in sanj! Kolikšen zanos! Kaj si nisva zaupavala; da bom jaz Bogomilo in on Črtomira zaplodil?

Kaj nisem o Juliji, kaj ni on o glažovnatih princesi sanjaril? In zdaj?

Mi ni der Einzige šepetal, ko me je pijan pijanega objemal in poljubljal?

Pa da mi Matija pomeni več kot on. Pa da je Matija zadelj mene tak preklet knjigožer.

Da mi kot kosovka mladiču črve učenosti ven na ven v kljun prinaša.

Pa kaj klepečem? Ti spregovori, ti svojo molitev povej: mudi se mi. Izreci: sem tvoj dolžnik? Te je pokojni bratec Andrej k meni poslal? Sam naj pride! Se boji? Se ni maloprej tod motovilil? Če je pred vrati, pod oknom; kar vstopi naj.

Pričakujem ga.

Zakaj postaja in si tebe izposoja? Je tu navzoč, prisluškuje?

Le od kdaj se je pomevžil? On, tak korenjak!

Mar ne od tistihmal, ko se je z Zelencem spajdašil?

(Predih)

ANDREJ RUDOLF. Meni je bolj in bolj motno pred očmi.

Dva dni tega me je strašen sen prebudil. Eno sem vedel: k stricu moram. Iz kasarne sem se pretihotapil, pri teti skrivaj v civil preoblekel, zdaj sem tu. Pa me naženite, če se vam zdi.

PREŠEREN. Meni se nič ne zdi. Si Andrej? Kar posmehuj se, pa smrkaj?

Meniš, da meni ni hudo? Si mi prišel levite brat zaradi tiste noči, ki sva jo v jarku preždela?

Kajpak da te imam rad, ampak Matije mi ne oponašaj. Fantje, dekleta; človeku bi se zmešalo. Le kaj valovijo te množice tam odspod?

Če pravim, Matija, pa Andrej, mar ni to do srži zares? Se ni kdaj že med nami sprožil usodni ti. Ti do jaz, pa spet jaz do ti?

Nisem v ta temelj vse svoje sanje zakoličil? Ko sta mi zmanjkala izpred oči, nisem zasanjal, da si z vrvjo za vratom priborim do vaju pot?

Je brez – od jaz do ti – sploh mogoče dihati?

(Predih)

Kaj strmiš tako preplašeno v me? Saj še nisem mrlič.

Saj ti nisi Andrej, seveda nisi; Rudolf si, njegov sin, ki ga je tvoj oče meni v varstvo izročil.

Veš, da z rokami ni mogel niti vzgibniti? On, ki je bil vendar ves nepočakan in živ?

Piti sem mu dajal, pa mi je v naročju izdihnil.

Vidiš, kako nebo norce brije iz nas? Mi pa verjamemo in zaupamo vedno vnovič. Zakaj, povej; za božjo voljo!

Zakaj vendar?

In ti? Kdo si ti?

ANDREJ RUDOLF. Rudolf sem; naj me ne gledajo tako strmo.

PREŠEREN. Rudolf? Res je, Rudolf si, kaj, kdo se za tem imenom krije, to mi povej? Ko sem te hotel od vojakov odkupiti, pa mi je denarjev zmanjkalo, se mi ni tisti feldvebel porogal v obraz; nič ne bo s kšeftom, gospod, fant bo ostal kar pri nas.

Pred očmi se mi stemni; ti pa nisi vedel nič boljšega kot tiste denarje nahitro v žep pospraviti.

ANDREJ RUDOLF. Tako vam je bilo hudo?

PREŠEREN. Hudo? Andreja ni več, kdaj je že Matijo Sava pobrala. Veš, tisto eno je važno. Kaj ni brez tistega enega vse drugo prazen nič?

Fant, fant, pomisli; kaj če se tisto eno odpravim iskat?

ANDREJ RUDOLF. Joj, stric, smem z vami? Saj bom priden, nič ne bom napotoval.

PREŠEREN. Z menoj, ti pa z menoj? Mlad si, poln sil. Pa od vojakov si ste potulil? Meni na ljubo? V kasarno se odpravi, čimprej.

Nič ne postajaj, in ne odlašaj.

Kam bi z menoj?

ANDREJ RUDOLF. Stric, stric - - .

PREŠEREN. Sploh veš, kam se odpravljam? Ozka steza pelje do tja, še ožja so vrata. Prostor - le za enega.

ANDREJ RUDOLF. Pa če sem rekel. - - -

PREŠEREN. Če si ti rekel, če si se ti zaklel, če si se ti zaklel - ; bo že res. Malo se ozri naokrog; vabi te svet; k meni se steza zemlje prst - - .

ANDREJ RUDOLF. Ne odganjajte me, ne govorite tako, kot najbolj pohleven kuža bom - - .

PREŠEREN. Ti pa pohleven, pa kuža? Kje si te besede pobral? Kakšen vrag te je zajahal? Poglej me! Tako do dna in zares kot svoje dni. Ne izmikaj se mi izpred oči! Bratec Andrej, saj si ti! Ti si, ti; nikar se ne pritajuj! Bova trčila na zdravje naših mladenčev in deklet?

Se bova objela, da nama zastane dih!

Mene ne pretentaš! Kdo ti je natvezil, da se izteka moj čas?

Dokler si ob meni ti - kaj mi svet, kaj smrt! Kaj me gledaš tako srepro? Pa ne da se me bojiš?

ANDREJ RUDOLF. Stric - stric - - . Nikari tako, strah me grabi za golt - - !

PREŠEREN. Stric, kakšen stric? Bratec, zdaj pa šalo vstran!

Za koga me pa imaš? Zakaj me vikaš, pa spet onikaš?

Pa ne da bi te spridili onile odonkraj?

Fige jim pokaži.

Tebe da bi bilo česarže strah? Freigeist, pa mason, pa Napoleon, pa revolucijon!

Kaj pa se stiskaš sam vase?

Joj, kako je tukajle mraz. K meni lezi pa me ogrej.

Kaj se odmikaš? Bratec Andrej, povej no, od kdaj sem ti tako hudičevo tuj? Ne verjameš, da sem tudi jaz mavtar?

Pa Matija je bil? Je bil, da je bil? Kdo pravi, da je bil?

Se ni, kot ti, Matija maloprej za mrliča našemil?

Nehaj s to maškarado; ne prenesem več, ne prenesem več!
ANDREJ RUDOLF. Stric, joj, gospod stric - - .

PREŠEREN. Še enkrat samkrat mi reci gospod, pa mi ne boš več brat.

Meniš, da bi imel moč in pogum, da sem se Mojzesa dočutil, da sem Krst izpel; če bi se v tej kranjski Sahari na vaju ne nameril - - ?

In vendar, v moji glavi se poraja vražji ples - - .

Sem zares Matijo s svojo pesmijo v Savo zvalil?

Kje je Matija? Je kam odpotoval? Kaj se potika križemsvet?

Tu mu je obstati. Ni ga lepšega kraja, kot je naš.

Poklič ga, napiši mu: France ga kliče, France ga kliče - -

Naj me ne straši več, sicer si zadrngnem vrv za vrat.

Joj, kako čudno se vrti svet in kakšne privide mi spleta nekdo od nekod?

Jaz ogoljufan in prevaran?

Si me, bratec Andrej, res izdal?

(Pređih)

Kaj me ogrinjaš in v posteljo polagaš? Si se jim prodal?

Si Jeranov pomočnik, povej? Te je on poslal? Ž njo naj

bi se poročal? Da ne bo zmed? Da bo greha konec? Zakaj

naj lažem? Zato ker lažete in varate vsi vi naokrog?

Zato naj njeni prostaščini ustrezem? Mar ne bi bil to najbolj

črn greh? Pa če sem ji otroke zaplodil? Nisem tudi zanje

poskrbel? Kaj hoče več? Ti si mi lep bratec, kaj se pač iš

in narejaš? Jim res verjameš? Morda imajo pa prav?

Morebiti je to resnično konec?

Veš ti, trdosrčni, Andrej - -

ANDREJ RUDOLF. Me zares ne prepoznate, stric?

PREŠEREN. Potemtakem je zares konec; ti si me resnično izdal.

Celo prijateljski ti med nama ti je odveč - - .

Andrej, Andrej, če bi ti vedel, kako to boli. Za tujca se

ošemljaš, naprej in naprej se sprenevedaš,

jaz pa - - .

Kaj me tak hudičevo usmiljeno gledaš? Saj nisi far?

Morebiti pa? Kaj se ve? Sploh še karkoli na tem svetu

razumem?

Pa kaj me odevaš? Seveda me zebe, kar trese me. Pa peklí

obenem, pa žge; če bi ti vedel, kako me žge - - . Ne spakuj

se vendar, sem k meni se primakni pa mi katero povej.

Saj si vseh muh poln. Mlada sva, bratec Andrej, pa sonce

sije, pa pomlad cveti. Tja se bova zapodila, pa - - .

Kaj me spet tako čudno ogleduješ? Se mi blede?

ANDREJ RUDOLF. Joj, stric, ne vidite, sin sem, njegov sin. Smoleta Andreja nezakonski sin. Me prepoznate?

PREŠEREN. Si ti šaljivec, Andrej, za lastnega sina se proglašáš? Zakaj, to mi povej; zakaj? Kaj za bregom kriješ? Zakaj me z gospodom pitaš? Le zakaj mi na pomoč ne priskočiš? Mi nisi pisma pisaril, naj pridem na tvoj gradič, da ti svet ne pomeni nič? Nisi pome pošiljal, se z mano pajdašil? In zdaj, in zdaj? Pravi Judež si, Andrej, in z Judeževim poljubom si moje zaupanje izdal.

ANDREJ RUDOLF. Gospod stric, le kako naj jim dopovem. Maloprej, ko sem se kot dezertar pri vas oglasil, so me prepoznali, so se z mano menili, potlej pa so se iznenada — —

PREŠEREN. En judežev Judež, en pravi Iškarjot si, Andrej!

Kar razdiraj jih, kar — — !

Vso vero si iz mojih prsi izruval; in kolikšna je bila ta vera v te!

ANDREJ RUDOLF. Kaj me gospod doktor res nočejo prepoznati?

PREŠEREN. Prepoznati? Zdaj sem te prepoznal, ti lažnivi kačji strup!

ANDREJ RUDOLF. O, Jezus!

PREŠEREN. Si se jeranovcem prodal, si njihov, ti, pridanič, ti goljufivi prijatelj? Te Anastazij Zelenec prepeljava iz gradiča na gradič? Si se ponemškutil, hudič?

Povej, reci, izreci!

Turjačani; prekleti turjaški gizdalín! Le zakaj sem te seznanil s tem grofovskim ničetom?

Se mi smejeta v pest?

Povej, izreci; takole malo zviška se namrdne, češ:

mein Instruktor dieser Doktor Franz Prescheren — in drugega nič.

Le povej mu; za njim bi ne preostala sled — le ker mene pozna — to bo vse; pa nič več, nič več — !

Si se Zelencu udinjal?

Kaj se krčiš, ko da ne veš; vsi vedo!

Prijateljstvo, možata beseda; Zelencu nepoznan svet.

Kakor obleke si pajdaše menjava in ti, Herr Smolle, si eden izmed njih.

O, kar vidim ga, Zelenca, z ostrogami oboroženega, v levici gosposki bič.

In ti bi se mu za oprodo udinjal? Njemu, ki se med zakonce vrinja in prijateljstva razdvaja, da si samodokaže svojo pedenj-moškost.

Pa, kaj meni ves dunajski hojladri, do semle sem ga sit.

Mu verjameš? Zadelj igric tega ničeta si me zatajil, si se mi odtujil?

Naj ti bo, prav, pa tako -- !

Ti, en tak freigeist in svobodnjak, edini slovenski demokrat si se takole izpridil, da si jim na Turjaku za predpražnik! Tfej! Tfej!

Vse moje življenje: kakšen klavern kup cunj! Na kar sem zidal, v kar upal, na čemer temeljil; prevara prevar.

Vsepovsod izdaja!

Matija je na prijateljstvo pljunil in se s Savo spečal.

Kolikokrat sem ga svaril pred njo, on pa nič. Tisti dan, ko me ni bilo zraven -- .

Vedno znova se junačimo in se razkazujemo pred nekom.

In ko ga je Sava stisnila v golt, ga je Kastelic

š privoščljivim pogledom nagnal v vrtinec.

O bogovi, o svet, o moja uboga pamet!

Kaj, kdo me je iz Vrbe širomsvet pognal?

Ne jaz, ne moje strune, ne mojih pesmi temni goslač;

Kastelic te je v Savo izvabil; on je krivec, ne jaz!

Ti si me izdal, zdaj mi pa očitaš! Ti sam, da veš; ti sam!

ANDREJ RUDOLF. Pod mizo bom zlezel, ušesa zamašil, oči zatisnil; samo da bi ne videl več!

Samo, da bi ne videl, ne slišal več! Ubogo fante sem, če bi se me oni ne usmilili, ne vem, kam bi s seboj --

PREŠEREN. Pod mizo si se splazil, ker meniš, da ne morem za teboj? Pritajuj se, kot te je volja; moj glas bo po tebi kopal. Joj, kakšni strahovi za menoj!

Kdo se me izposoja, kdo na meni svoje grozljive melodije preizkuša?

Si se potulil? Poslušajš? Če si še tako ušesa mašiš, nič ne velja. Skozi slednji živec se v té zarezavam.

Z nobeno vodo teh glasov ne izbrišeš! Ne izmiješ jih, pa če bi jih svoj živi dan raz sebe spiral.

Si slišal, razumel, veš zdaj?

Si si izvolil ponorčevati se z menoj? Kot svojčas, kot svojčas! Je bil on sposoben spogleda z Julijo do srži?

Se je ni dotaknil ogenj tega srca, ki ga je vžgal v meni pogled nanjo?

On, gospodi? Scheuchenstuel, sevé, on!

Je ni odpeljal v posteljo kariere, družbenega ugleda, praznih čenč in odvratnih poljubov?

Se ni porógala sonetom, v katere sem vpletel njeno ime?

Me ni posmehljivo motril in se zviška oziral po meni?

Ta nemška gnida, ta naštuljeni komolčar --

Vidiš, čutiš, razumeš; to boli, to je rana, ki se ne zaceli.
Se ni tudi on po gosposko poigral z bičem?
Ni tudi on Juliji slovkoval: und dieser Doktor Franz
Prescheren – !

Vidiš, slišiš; tam smo, pri istem naglasu, v istem svetu,
v isti brezdušni in nesmiselni mlaki.

In v tej močvari se je cvet, kot je Julija, udušil!

In do kam, do kod me je prvi pogled na njo zanesel!

Praznih rok sem ostal, na neki mračni peščini; če bi za
Matijo, če bi za tebe ne vedel!

In ti? In ti?

Z Anastazijem Zelencem pohajkuješ?

Z njim si pošepetavaš?

Natanko tako se je Scheuchenstuel blagovolil ponorčevati
na moj rovaš.

Jaz bolan se komajda premikam –

Vidva? Vaju nosi mladost!

Kaj se vaju resnično ne dotika teža let?

Saj ti, Andrej, se nisi za las spremenil. Nisi prav takšen
kot na tisto kresno noč? Si se hudiču zapisal, da ti dopuščajo
sile pekla biti večno mlad? Posmehujta se mi z Zelencem,
posmehujta!

(Predih)

Neiztrohnjeno srce bom nosil do sodnega dne na tehle
skeletnih dlaneh.

(Predih)

Ko me Gospod luči pokliče na poslednji obračun –
bom srcu ukazal spregovoriti. Zazvonilo bo moje srce ko
angelski kor.

Pa ti, Andrej? Kaj pa ti? Te ne bo sram, ko bo na srcu
izpisano tvoje ime? Boš znal odgovoriti? Se boš pod rajsko
mizo potulil in poniglavo močkal? Ne boš nobene zinil?

ANDREJ RUDOLF. Na kolenih vas zaklinjam, revše kakršno sem;
le svojega očeta Andrej negodni sin. Naj mi za božjo voljo
na besedo verjamejo, vse drugo, vse drugo – –

Kam bi s tem?

PREŠEREN. Kaj mi noge ovijaš? Meniš, da nisem sposoben, da
bi se prestopil?

Se hočeš vnovič ponorčevati z menoj? Komu na ljubo?

Andrej, odgovori.

ANDREJ RUDOLF. Saj res, saj res; kaj niso govorili maloprej,
da se odpravljajo na pot? Naj me vzemó s seboj, naj no,
za vse bom poskrbel. Kamorkoli jih je volja, z njimi bom.

PREŠEREN. Ti hočeš z menoj? Brez misli na Zelenca in na svet?
Fant, z menoj? Kdo pa si ti? Bliže stopi - - .
Saj to ne more biti on, če se še tako nareja. Andrej je že
kdaj to pot prehodil, tisti prag prestopil - - .
Koliko let je že od tistihmal? Kaj ga oponašaš in meni
hudo delaš?

ANDREJ RUDOLF. O stric, zdaj je vse ko poprej - - .

PREŠEREN. Res je, njegov sin si in jaz sem se v čudo čudne
zgodbe zapletel. Za menoj da so? Čisto drugačen se mi
kaže svet. Je to grenka svetloba umirajočih?
Poprej sem točno vedel, kam se mi odpira pot, zdaj se
ne razpoznam več, zdaj se ne razpoznam več - - .

ANDREJ RUDOLF. O stric, zdaj je vse ko poprej - - .
Ko ozdravite, me boste vzeli s seboj.

PREŠEREN. Otrok, otrok, na to pot se odpravlja slehernik gol
in čisto sam. Šest dil in diljic dvoje; prostora ni za dva - - .

ANDREJ RUDOLF. Naj me ne plašijo, sicer se bom pod posteljo
skril - - .

PREŠEREN. Nisem to noč vse krame pospravil? Česar nisem sam
postoril - - - za to je Katra poskrbela.

Filoktetu so mi gosli izpulili iz rok; kaj mi je še na tem
svetu početi?

Me niso prišli vabit, tvoj oče, pa Matija?

Glej ga, glej, Vergil! Spet prihaja, spet se bliža! Matija,
si ti? Ti si; se mi bo zdajci zdaj prevrnil čas?

PRIVID ČOPA. Kadar se srečajo tu, ki je tam - vsi izdelovalci
svetlobe, ki sta jih zaživa združila čas in prostor in jih je
neutešenost po Praluči usmerila v isto isti duhovni nagib,
se prevrne in zaključí v brezčasovnost naš čas.

Vilhelm, te pričakujem, utrni solzo; bolečine, ki si jih boel,
so za teboj.

PREŠEREN. Postoj, postoj; izginja - - .

Si ga videl? Si ga videl?

ANDREJ RUDOLF. Ničesar ne vidim - -

PREŠEREN. Noč ga je vzela, tišina pogoltnila. Nisi slišal srebra
njegovih besed?

ANDREJ RUDOLF. Ničesar nisem slišal, stric.

PREŠEREN. In zdaj ta spev od nekod?

Prisluhni, prisluhni - - .

Mar ne pojo zbori bog'nji Živi v čast?

Mar ni angel s perutmi zakrilil?

ANDREJ RUDOLF. O, stric, moj ljubljeni stric!

PREŠEREN. Kvišku mi pomagaj.

Ga vidiš, ga vidiš; tamle ob oknu se je sam blaženi Vergil
zaustavil!

Si to ti, Matija?

(Se zastrmi v Andreja Rudolfa.)

Pa ti, bratec Andrej, kaj me tako preplašeno gledaš?

Ti nepočakanec, ti, poredni Andrej, me že spet priganjaš?

Kar slišim te, kako se name vsajaš; brž, brž — — — !

No, no, saj že grem, saj že grem — —

(Omahne mrtev.)

ANDREJ RUDOLF. Stric! Stric!

K OBJAVI himnične monotragedije znanega in najplodovitejšega sodobnega slovenskega dramatika IVANA MRAKA — pričujoče delo je njegova 46. dramatska stvaritev — naj bo pojasnjeno tole: Tik preden je šla naša revija v tisk, smo v ljubljanski Sodobnosti zasledili poročilo, da je avtor potem, ko je nam poslal rokopis za objavo, izdal isto delo 1972 v samozaložbi v Ljubljani. Kljub temu štejem natis v Meddobju za izviren in prvoten, kajti avtor Mrak v pismu režiserju Nikolaju Jeločniku z dne 17. 4. 1972, po odpravi rokopisa, pravi: „Vaše namere glede Spovedi so mi ljube... Če kdo kdaj napotuje mojemu delu, je to večna malomeščanščina, ki se krije zdaj za takšno, včeraj za malo drugačno in jutri spet za drugo frazeologijo... Veselilo me bo, če izide Spoved v Meddobju, kot tudi, če jo Vi posredujete v gledališču.“ Zaradi tehničnih ovir — smo pač kulturniki v zdomstvu — delo ni izšlo v 3. zvezku lanskega XII. letnika Meddobja, kamor je bilo namenjeno, ampak šele v tem 1. zvezku XIII. letnika; a, kot rečeno, z izrecno prilivitvijo in prvim avtorjevim namenom za natis drame pri nas.

RIS NA OCEANU

ciklus pesmi iz današnjih dni

BERT PRIBAC

OBISK KRALJICE

V svojem življenju nisem videl
te prave kraljice nikdar
do tistega dne, ko je sklenila,
da obišče ta daljni kraj njenih mej.

In nekega dne
so bile ulice polne barv in ljudi
in iznad kočije
je pomahala z ruto,
verjetno, da bi prepodila
izobilje muh, ki se jih tukaj dobi.

Bila ni nič posebnega –
ženska zrelih let
in še nabrekle polti,
taka, kot jih je videti mnogo:
skrbno počesana in oblečena,
kot da bi pravkar prišla iz trgovine
na Collins Street*
ali pa iz zelenjavnega trga
izpod mestnih vrat.

Pomahala je z določenim nasmehom,
ki ni bil ne hladen ne vroč,
namenjen nobenemu poseb.
Tisti smeh bi morda pogrel zrelega moškega
v slastno nezavest,
a kako naj pogreje narod in skupnost plemen,
ki jih prevzema led?

In potem se je povrnila v svoj svet,
z dolgočasena od sprevedov,
sprejemov in plesov in stiskanja rok.
Morda si je v resnici želela biti le žena,
ki si želi družbe in toplote svojega moža.

Tistega dne sva jo z ženo
spremljala še na pot
(v družbi tisočev ljudi).

Ko sva zvečer vrnila se domov
utrujena od zaprašenih cest,
sva zaspala kakor dren,
ne da bi pravljica o lepi kraljici
motila najin sen.

* Collinst Street je ulica z imenitnimi trgovinami v Melbourneu.

SONCE

Sonce, ki je prisotno
v dogajanju vode in vetra,
ki se skriva za oblaki
in izgine v vodnjaku noči,
je kakor bog,
ki nima zavesti,
a vendar daje zavest,
je mrtvi bog,
ki žari sredi svoje vroče
in mrtve prisotnosti.

NE SODI ME, O GOSPOD

V deževnih dneh, ko objame pokrajino
tema oblakov in veter nateguje vodne niti
do zemlje,
razmišljam o času,
ko bom odšel na nepovratno pot

in bom sojen za zelenost trav
in za veter, ki me je hladil
na sredi cest.

Ne sodi me, Gospod,
še za vonj preoranih njiv
in omotico pomladnih gozdov
in za polet ptic preko skalnih obal,
tudi ne sodi me za smeh otrok
in prijaznost psov.

Ne sodi me, Gospod, za obraz,
ki je nosil podobo Tvoje biti,
pa je prerano ostarel.

Živel sem, pa večkrat si mislim,
da ne vem, čemu sem tu
in zakaj bom odšel.

So dnevi, ko je um zatemnjen,
o Stvarnik moj;
takrat bi rad še Adam bil,
še preden si sklenil,
da mu vdihneš zavest.

SANJE

In prav zares se mi je sanjalo neke noči
tukaj v deželi južnih zvezd,
da visoko v drevesu dežeze,
kjer sem se rodil,
je v brezlistnih vejah
domačega sadovnjaka pred hišo
sedel neznanec in se pital
z masnim mesom zrelih sliv.

Pod vasjo, po kolovozu navzdol
in med travniki naokrog
je čisti pesek za celo ped
prekril vsako sled vaščanov in njihovih voz.

Sosedova hči, ki je v sivi halji
še hodila naokrog,

mi je z grenkobo očitala,
da je moja krivda,
če se tako godi, ker zdaleč stojim
in samo gledam, ne da bi kaj storil:
še ona bo morala neznancu zámož,
če se ji jaz ne pridružim.

Če te sanje kaj pomenijo,
naj mi kdo razloži!

V HIŠI MOJEGA OČETA

V hiši mojega očeta
so se razrasle pajčevine
in stene že desetletja
dihajo dolgi čas,
miši so podedovale kleti in podstrešja
in molji so poginili med sklepi zidov.
Na oknih, za prst prahu
čuva naše duhove
pred pogledi tujcev, ki gredo tod.

Med nami, ki smo še živi,
in tistimi, ki jih ni več,
ni ne jasnosti in ne senc,
ne spočetja in ne občevanja.
Mi še čujemo njih glas v odmevih
njih del in njih zamislih morda,
v kamnih, ki so jih pustili za nas,
in v knjigah, ki so jih napisali,
da bi nas navezali na njih čas.
Toda njim so do nas odsekane vrvi in mostovi
in naš glas odmeva le v prihodnosti.

In kdor si je trte posadil,
ni za dolgo užival njih sok,
da bi upijanal želje in sanje,
njegovo življenje je bilo bolj odhod,
kot dolgo spočetje in bivanje.

V TRENUTKU, KO SI ČISTO SAM IN TE PREVZEMA OBUP

V tem trenutku sredi gozda
je življenje napol pretrgana nit.

Bog se je odrekel moji duši
in vrag je zgubil nad njo svojo moč.
Petje ptic je posmeh iz pravljice,
ki nima odmeva v resnici.
Med željo po bivanju in nebitjem
je meja tako tenka
kakor večerna polsenca –
vsa rahla in polna tesnobe.

Tu pred menoj leži zelena reka,
odprta kakor gostilna nastezaj
za vse vrste divjadi –
mislim si, ali si tudi divje gosi
zabadajo duševne nože kakor ljudje
ob pogrneni mizi?
Ali so tudi njih gnezda pogreta
z električnimi odejami,
kakor pri mas ljudeh?
In kam grejo ptice, kadar se življenje
odmika ledu, ki ivje beli in vrbe?
Ali je v njih bivanju še kaj toplote
iz pradavnine, da se lahko umaknejo
v zavetje brun in svojih teles?

MOLITEV ZA SODNI DAN

Če me slučajno prebudiš
za sodni dan, o Gospod,
prebudi me v svet,
kjer ne bo več trpljenja,
več trpljenja,
več trpljenja,
o Gospod!

da ne bi bil človek žalosti
še takrat, o Gospod,
da bi ne bil več
človek jeze, o Gospod –
da bi kot veter bil,
ki tolaži po sopari
poletnega dne.

In če me slučajno prebudiš
za sodni dan, o Gospod,
prebudi me v svet,
ki bo poln ljubezni
vseh vrst, o Gospod,
ljubezni vseh vrst,
o Gospod!

RIS NA OCEANU

Nezavestno kamenje,
ki ga čas obliže z nemudečo roko
vode in vetra,
pesek, ki obleži stoletja
na vogalu reke,
je bilo naše bivanje
na sredi Evrope,
ki je zahrbtno in počasi
drobila plemena in rodove.

In potem nas je neurje potegnilo
v svoj čarovniški ples
in nas odneslo na ris oceana
odkjer smo gledali po tujih obalah
za gostoljuben pristan.

In tisti, ki so ostali doma,
ki jih ni vrtinec odnesel s seboj,
ali bodo utrdili svoj hram
s čisto zavestjo ljubezni,
ki ne pozna ver in barv,
kajti vihar se spet bliža
in širok je ocean.

ONESNAŽEVALCI NEBA

Na ognjene kole
so napičili zemljo
in z ognjenimi noži
so posilili oblake,
ki so jokali dež,
ko so poslali tja gor
pošastne košare kovin.

Ko so se zdolgočasili dreves
in rib na dnu oceanov
in divjadi po grabnih
in ko so zastрупili obrežja rek,
so voditelji narodov
zložno zaklali nebo
z noži svoje duhovne jalovosti.

In potem so kraljevali kralji in mogočniki
sestradanim narodom
in po zadušljivem dimu
prenatrpanih mest
so se vozili na svoja kronanja
med redi otrok,
ki so jih učitelji
nagnali iz šol,
da bi omeščali sovraštvo tistih,
ki izza oken in vogalov
kujejo svoj usodni namen.

In ukaz je prišel,
pobarvati od zunaj vse hiše,
ki jim razpada omet,
pomesti vse ulice, ki so jih
ponesnažili psi,
in zapreti vse pijance,
ki so utonili v svojo nemoč.

TRS, KI GA VETER MAJE

Trs, ki ga veter maje
v sivini jesenskih večerov,
je čisto sam, kakor nemir moje duše
pod temnimi oblaki,
ki jih podi morjak.

Ljudje plešejo in pojejo po gostilnah,
dosegajo in se množijo,
ubijajo, sovražijo in umirajo,
ljubijo, spočenjajo in propadajo,
enostavno, preprosto, trpeče,
nedolžno in po krivem,
vdano in nerazumljivo.

A trs samotni,
v boleči samoti preraslih gmajn,
dojema namen mrzlih in toplih vetrov
in mokra semena oblakov
razumejo žejo goveda in ovc
sredi popašenih travnikov
in glad volkov in prestrašeno divjad,
ki beži pred krutim nesmisлом človeških pušk.
In mokra semena oblakov
dojemajo tudi nagone rastlin,
ki drhtijo s pojočo tesnobo psov v mesečini
in v ledeno noč
in razumejo tudi tiho trpljenje črvov,
ki v večnih temah in smradu
spreminjajo človeka in živali
v rodovitno prst.

In kakor trs pokraj vod
čujem tiho vzdihovanje zvezd,
ki razpadajo v prah.

PETSTO LET KOPERNIKA

FRANCE PAPEŽ

Februarska noč je ob reki Paraná, nedaleč od Atlantika, jasna in topla; evkalipt in jasmin razširjata vonj po ravnini. Že nekaj dni hodim ob polnočnih urah ven, kajti zemlja in nebo sta polna čarov. Smo v letu 1973 – pol tisočletja, odkar se je rodil Nikolaj Kopernik (skoraj trideseto leto našega zdomstva). V teh nočeh določno čutim, da se zemlja vrti okrog tistega božanstva, ki zapušča – tako pravijo stari, zgubani Indijanci – zlata zrna in ogorke v pesku, kjer zaide. Sonce je bilo v teli pokrajinah vedno najvišje božanstvo.

Vendar pa so noči tukaj še vedno tako skrivnostne, da z lahkoto razumem in doživljam staro ptolemejsko teorijo. Vse stoji nepremično, v drevesih se ne zgane noben list, topel zrak pritiska na zemljo, ki je kamenje, pesek in voda; v suhih travah in med trnjem čakajo skržati, ki vrešče in oznanjajo podnevi poletno strast zemlje. Nad to zemljo je sfera zraka in oblakov, še višje sta cgenj in eter, nato si slede sfere lune, sonce in planetov, ki so božanska bitja, živa in razumna. Sonce je iz najčistejšega zlata...

Ne, znanost je stroga disciplina duha in najvišji dan. Od Thalesa, preko Aristotela in Kopernika... Njen dvig se je začel prav v Kopernikovih dneh – takrat, ko je tisti verjetno najmočnejši duh renesanse Leonardo da Vinci trdil, da se nobeno človeško delovanje ne more imenovati znanstveno, če se ne podvrže matematskim dokazom, in ki je – kot že prej Bacon – prakticiral indukcijo in dedukcijo, začel opazovati naravo, jo rezati, meriti, ločiti in mešati.

Ameriška noč me še enkrat spravi v „ptolemejsko razpoloženje“ – nad vsem in vseobdajajoče je deseto nebo, nepremično in ognjeno, bivališče blaženih in vseh zveličanih. Sredi tega veselja stoji Zemlja... Res, zdi se, da se nalahno pozibava; iz nje puhti dišeča vlaga, kobilice med travo se drobnó oglašajo. Noč je v teh pokrajinah še posebno svetla – tu ni tiste teme „kot v rogu“. Nebo je posejano z zvezdami; ponoči žare – kot je dejal Ksenofon Kolofonski – kot oglje. Križ se dviga iz pampe, proti severu se belí Sirius in že na drugi strani neba pada navzdol Orion s svojo rdečo Betelgeuse in modrimi Tremi Marijami. Kje je središče? Kje je konec?

Počasi začenja vdirati dan. Takoj pordečijo kamni, grmi in evkalipti – iz morja vstane sonce, ki je z razumom obdarjen plamen (Heraklit). Devetnajsti februar je – petsto let rojstva Nikolaja Kopernika in štiristotridaset let natisa njegovega dela „De revolutionibus orbium caelestium“. Če je bila ponoči zemlja za nekaj ur mirna, počivajoča in se je v miru sredi ozvezdij zdelala središče vesolja, se je v navalu sončne luči zmanjšala in izgubila svojo skrivnost.

V Ptolemejevi geocentrični teoriji, ki je prevladovala v grško rimski antiki in v krščanskem srednjem veku, je bila središče vesolja Zemlja; sonce, zvezde in planeti so se vrteli v sferah okrog tega središča. To pojmovanje je bilo sad mitološko filozofskih spekulacij, vendar so že mlajši pitagorejci Hiketas, Antifon in predvsem Filolaos opustili to pojmovanje kozmosa in si zamislili sredi vesolja ognjeno snov (Filolaos), ki je kot nekako srce. Tu je sedež in dom vsega, Zeusovo oko, središče, iz katerega izhajajo moči zemlje. Okrog tega središčnega ognja kroži deset božanskih teles, nad njimi je sfera nepremičnih zvezd, nato pa pet vrtečih se krogov, kamor so postavljeni planeti. Za temi se razprostira sfera sonca, ki je prozorno kot leča in v katerem so zbrani vsi žarki vesolja. Nato sledi sfera lune – ta je poraščena z drevjem, na nji so živali lepše in večje, kot na zemlji. Za sfero lune se širi prostorje menjav in nestalnosti – tu je najprej protizemlja (antifthon), nato pa obljudena zemlja. Onkraj vsega je Olimp, kjer so zbrane najčistejše prvine, in nato Kozmos, ki obdaja vse z ognjem. Hiketas iz Sirakuz (V. st. pr. Kr.) je bil mnenja, da je sfera stalnic, sonce, luna in vse vesolje v mirnem stanju in da se razen zemlje ne giblje nobeno nebesno telo. Kopernik piše v uvodu k svojemu znanstvenemu delu, da mu je prav Hiketas dal zamisel o premičnosti zemlje.

Drugi „Kopernikus“ antike je bil Aristarh iz Samosa (280 pr. Kr.), o katerem piše matematik Arhimed v svojem traktatu „Število peska“: „Večina astronomov imenuje vesolje sfero, katere središče je Zemlja in katere radij je enak ravni črti med središčem Sonca in središčem Zemlje... ampak Aristarh iz Samosa je vzel knjigo, kjer je imel zapisanih nekaj hipotez, katerih premise vodijo do zaključka, da je vesolje mnogo večje, kot mislimo. Glavna njegova hipoteza pa je, da se zvezde in Sonce ne premikajo, da se Zemlja vrti v krogu okoli Sonca in da je Sonce središče tega kroga, kakor tudi središče sfere nepremičnih zvezd.“

Nikolaj Kopernik je odprl vrata modernemu znanstvenemu pojmovanju kozmologije; pokazal je resnično mesto zemlje in človeka v vesolju. Poincaré je zapisal: „Astronomija je koristna, ker nas dviga nad same sebe; kaže nam, kako majhen je človek po te-

lesu in kako velik po duhu.“ Astronomija je znanost, ki nas tudi uči ne zaupati zunanjemu videzu in verjeti mitu samo v nočeh – v takšnih, kot je ta, polna starih božanstev, semen in podzemnih ognjev. Tisti dan, ko je Kopernik dokazal, da je premično, kar smo imeli za najbolj trdno, smo spoznali, kako varljiva so sklepanja, ki izhajajo neposredno iz čutnih dožemanj in iz starih verovanj.

Kopernik je človek renesanse – dobe najglobljih premikov v duhovnem, socialnem, političnem in ekonomskem redu. V renesansi so se začela razvijati in rasti mesta, pojavljali se je kapitalizem; trgovina in širjenje blagovnega prometa sta začela prinašati denar. Srednjeveška ljudstva so se narodnostno zavedala in organizirala v države; utrdile so se absolutne monarhije, po drugi strani pa se je krhal in upadal politični vpliv cerkvene hierarhije. A v glavnem označuje renesansa, poleg duhovnega preroda razširjenje geografskih obzorij. Kolumb je prišel v Zahodne Indije, Portugalci v Vzhodne; odkrili so Ameriko, širne zemlje, preko katerih se pomika naše zdomstvo. V filozofsko humanističnem redu pomeni renesansa prerod klasične kulture, vdor novih idej, predvsem pa odkritje novega človeka.

Razširjenju geografskih obzorij se je pridružilo odprtje v kozmični prostor. Sicer je Kopernik še uporabljal klasično dedukcijo, Aristotel je bil še vedno prva avtoriteta, vendar pa se njegovo delo vrašča med začetke moderne znanstvene dejavnosti in matematsko induktivne metode. Nebo je znanstveno seciral in analiziral Kepler. Kopernik, sledeč Aristotelu in Ptolemeju, je bil prepričan, da se nebesna telesa vrte v pravilnih krogih; pravzaprav je samo zamenjal vrstni red Ptolemejevih sfer – v sredo osmih koncentričnih krogov je postavil sonce. „In medio vero omnium residet sol. Quis enim in hoc pulcherrimo templo lampadem hanc in alio vel meliori loco poneret, quam nude totum possit illuminare? – Sredi vsega stoji sonce. Kdo bi v tem prelepem svetišču postavil luč na boljše mesto, da bi ga povsod razsvetljevala? (De Revol. I 5).“ V prvem krogu okoli sonca se vrtil Merkur, v drugem Venera, v tretjem Zemlja z Luno; nato Mars, Jupiter in Saturn. Zadnji, nepremični krog obsega nebo stalnih zvezd.

V delu „Commentariolus“ je določil Kopernik sledeče postulate:

„1 Ne obstaja nikako gravitacijsko središče vseh krogov ali nebesnih sfer;

2 Središče zemlje ni središče vesolja, ampak le središče njene gravitacije in središče lunine sfere;

3 Vse sfere se vrte okrog sonca, ki je osrednja točka, se pravi, središče vesolja;

4 Razmerje med oddaljenostjo zemlje od sonca in med višino nebesnega svoda je toliko večje od razmerja med polmerom zemlje in njeno oddaljenostjo od sonca, da je razdalja zemlje od sonca neopazna, če jo primerjamo z višino nebesnega svoda;

5 Vsako navidezno gibanje na nebu izhaja iz gibanja zemlje in ne iz gibanja kakršnekoli sfere;

6 Kar se nam zdi gibanje sonca, ne izhaja iz njegovega realnega gibanja, temveč iz gibanja zemlje in njene sfere, s katero se vrtimo okrog sonca, prav tako kot katerikoli drugi planet;

7 Navidezno direktno in nazadovno gibanje planetov ne izhaja iz njihovega takšnega realnega gibanja, ampak kot rezultat gibanja zemlje. Zato si že iz gibanja zemlje razložimo navidezne anomalije nebes.“

Nikolaj Kopernik se je rodil leta 1473 v Torunju, v škofiji Wroclaw, kot sin trgovca Nikolaja in Barbare Wutzenrode. Obstajajo zgodovine, kjer se navaja, da izhaja iz „boljše nemške družine“ – npr. Friedricha Jodla „Zgodovina novejših filozofije“. Danes je dognano, da se je Kopernik zavedal pripadnosti svoji zemlji – Poljski. Znano je, da se je aktivno udeleževal v vojni proti tevtonskim invazijam v letih 1520-21. Pomembno je, da je njegove teze obsojal Martin Luter, ki pravi: „Ta bedak hoče zmeti vso znanost astronomije, ampak sveto pismo nam pravi, da je Jozve zapovedal soncu, naj se ustavi, in ne zemlji.“ Nietzsche je dejal: „Poljak Kopernik je bil med največjimi sovražniki okularne evidence.“ Melancthon piše: „Ille Sarmaticus Astronomus qui movet Terram et figit Solem.“

Nikolaj Kopernik je študiral na krakovski univerzi, na fakulteti prostih umetnosti. Leta 1496 je odšel v Italijo, kjer je študiral v Bologni, v Rimu (1499-1500); v Ferrari je postal doktor kanonskega prava. V Padovi je študiral medicino (1503-1506) in je pozneje tudi izvrševal na škofijah. Ko se je vrnil na Poljsko, je nekaj let prebil pri svojem stricu, škofu Luki Wutzenrodeju, v Warmi. Nato je odšel (1512) kot kanonik v Pomeranijo – v Fromborg – kjer je ostal v glavnem do svoje smrti. Zbral je veliko knjižnico in organiziral observatorij. Triindvajset let (1507 - 1530) je študiral in pripravljaval svoje delo „De Revolutionibus“, natisnjeno z razširjenim naslovom „De Revolutionibus Orbium Coelestium“ šele leta 1543 v Nürnbergu in posvečeno „ad Sanctissimum Dominum Paulum, Pontificem Maximum“. Izročilo pripoveduje, da je eden prvih „in folio“ izvodov dobil v roke Kopernik na smrtni postelji, sredi maja 1543. Andreas Ossiander, luteranski teolog, ki je vodil natis, je razširil naslov, črtal avtorjev pred-

BARA REMEC

Argentina

MAKINČAU (olje 1973)

PIKANIŽEU
(olje, 1973)

SIROMAKI V BARILOČAH (olje 1970)

BARRIO BELGRANO (olje, 1973)

govor in napisal svojega, v katerem predstavlja Kopernikovo delo samo kot hipotezo, ki si ne lasti nujne resnice.

Nekaj časa je nova heliocentrična teorija ostala neopazna – politični in verski boji so zavzemali večinsko pozornost publike. Med najbolj znanimi razširjevalci pa so bili Joachim Rhelicus, Wittenberg (1514 - 1576), z delom „Narratio prima“; matematik Erazem Reinhold z „Tabulae prutenicae“ (1551), predvsem pa Johannes Kepler (1571 - 1630), ki je Kopernikovim trditvam dal matematično obliko. Cerkev je celo stoletje dopustila razširjanje in branje knjige, ki je pomenila revolucijo klasičnega pojmovanja vesolja, a ob sporu z Galileo Galilejem je bilo tudi Kopernikovo delo postavljeno na indeks – donec corrigatur, – kjer je ostalo do 1757.

Nikolaj Kopernik ni nameraval zmanjšati pomena starih teorij – igrale so važno vlogo v človekovem razvoju in spoznavanju – vendar se je z njegovim nastopom začelo znanstveno in racionalno filozofsko razlaganje narave; izhajalo je iz opazovanj, merjenja, poskusov in iz pomoči matematike. Tako je Kepler sto let za Kopernikom izjavil: ubi materia, ibi geometria. Kopernikove teze in zakoni so zadali smrtni udarec antičnemu in srednjeveškemu pojmovanju vesolja. Danes si težko predstavljamo občutek tedanjega človeka – v neki svoji pesmi ga izraža angleški pesnik Donne: „Nova filozofija postavlja vse v dvom, / prvine ognja so opuščene, / sonce in zemlja sta izgubljena...“ Da, zemlja je bila vržena v kozmično neizmernost, človek je začel čutiti svojo majhnost in nepomembnost, a obenem tudi odkrivati svoje realne dimenzije.

SPOROČILA

PTIČI PEVCI V KLETKI

analiza ruskega protisovjetskega pesništva

FRANK F. BUKVIČ

Udari me s prehladom, z nespečnostjo, z naduho,
z vsakršno boleznijo, dolgotrajno in grenko.
Vzemi mi otroka in moža
ter skrivnostni božanski dar pevca.
Med Tvojim obredom Te prosim za vse to, o
Gospod,
samo da bi po mnogih dnevih trpljenja
temni oblaki, ki zastirajo Rusijo,
postali svetli v nenadnem pramenu sončnih žarkov.

Ana Ahmatova

Za ruskega človeka, ki še nikdar v svoji tragični zgodovini ni okusil resnične svobode in ki mu je oblast zmeraj bila mačeha, je bil pesnik več kakor umetnik; bil je prerok, borec za svobodo in mučenik.

Dokler bo v nas tlelo upanje na svobodo
in bodo naša srca živela za čast,
bomo srečni žrtvovali za domovino
vso svojo ljubezen in premostili vse ovire,

je pel že Puškin, ki je imel to smolo, da ga je cenzuriral car Nikolaj I.
Za Majakovskega, velikega pesnika revolucije, pa je pomenilo pero isto kot moč.

Tudi Jevtušenko pravi v svojem preuranjenem življenjepisu, da je ruski pesnik borec proti nasilju. V pesmi Poezija pa primerja pesnika z jasnovidnim Kutuzovim, ki se strategično umakne samo zato, da bi potem tem laže napredoval; pesnikove zatiralce pa imenuje plazeče se podgane, ki se potuhnjeno skrivajo za bojiščem in se bojijo pesnika še potem, ko je le-ta že poginil v boju za svobodo.

Motiv, da pesnik umre nasilne smrti, dočim njegova dela ostanejo nesmrtna ter nevarna osovraženi oblastí, v ruski književnosti ni brez osnove, zato zelo pogost. Tako pravi Voznesenski v pesmi Mojstri

rokodelci, da resnični umetniki ostanejo nesmrtni tudi potem (ali prav zato), ko jih je oblast zaprla ali sežgala na grmadi, kajti „resnična umetnost preživi vse rablje in vsa mučila in se iskri kot kremen ob moabitskem kamnu“. Voznesenski, ki si je izposodil temo v legendi o Barmi, graditelju katedrale sv. Bazilija v Moskvi, ki ga je dal potem Ivan Grozni oslepiti, da bi umetnik nikdar več ne mogel ustvariti takšne velike umetnine, konča pesem z opominom vsem preganjalcem svobode:

**V potu in pepelu, krvave in zaničevane
kot Zoja stopajo Muze pod vislice,
toda proti njih svetemu poslanstvu ni orožja,
zate slava vsem, ki se borijo s kiparjevim dletom!**

Na legendo o Barmi spominja tudi Kalugina Pesem o ptiču, ki je moč-
na predvsem zaradi svoje preprostosti in ki jo povzemam v celoti in
brez razlage:

**Človek je ujel ptiča, človek je ujel ptiča;
lepega kot ga doslej ni videlo njegovo oko.
– Ubil te bom, je rekel človek.
Ptič je postal še lepši.
– Ubil te bom, je ponovil človek.
Toda ptič je postal še lepši.
– Ubil sem te! je vzkliknil človek
in videl samo božjo lepoto.**

Nesrečno usodo številnih ruskih pesnikov, ki so pod sovjetsko oblastjo umirali za svobodo, pokaže umetniško Bulat Okudžava v simbolični pesmi O vojaku iz papirja. Svobodo predstavlja ogenj, dočim je pesnik, ki se bije za svobodo, le otroška igrača – vojak iz papirja, „lep in pogumen, kar se dá“, ki si ničesar ne želi bolj kot svobode, ki bi v njej vsi ljudje živeli srečno življenje. Čeprav je narejen iz papirja, torej iz gorljive snovi, zaradi česar se vojak jezi in preklinja svojo nesrečno usodo, je njegova želja po „življenju, divjem in svobodnem“, tako mogočna, da nesrečnež kar naprej na ves glas zahteva ogenj. Na kraju se mu uresniči želja. Hrepenenje po svobodi je bilo močnejše od smrti; vojak je zgorel v pepel, ne da bi doživel svobodo:

**Ogenj? Prav! Kot želiš!
In vojak je planil v ogenj
in zgorel v pepel za eno samo pesem.**

Ali ni tudi Solženicin v svojem hrepenenju po svobodi kot Okudžavov vojak iz papirja, ki se je že leta 1967 javno pritožil nad „nezaslišanim nasiljem, ki ga že nekaj desetletij mora prenašati naša književnost zaradi neznosne cenzure.. Toda nihče ne more preprečiti poti do resnice in ji zabraniti njeno sveto poslanstvo. Zanj sem pripravljen dati tudi življenje..“

Našim književnikom je prepovedano izpovedovati svojo sodbo o moralnem življenju človeka in družbe, osvetliti na svoj način družbena vprašanja ali globoke zgodovinske izkušnje naše dežele. Uredniki zavračajo odlične rokopise mladih pisateljev, ki javnosti še niso znani, samo zato, ker ne bodo mogli skozi cenzuro. Mnogi člani sindikata književni-

kov in delegati na tem kongresu vedo sami, kako so često morali kloniti pod pritiskom cenzure in žrtvovati stvari, ki so bile bistvene za zgradnjo in umetniško zamisel njihovega dela. Spremenili so poglavja, strani, stavke, izraze, posladkali so svoje delo samo zato, da bi prišlo v tisk, s čemer so ga tako iznakazili, da se več ne da izboljšati... Naša najboljša literatura je objavljena v pohabljeni obliki...*

Da je za ruskega pesnika često samo smrt odrešiteljica, je vedel tudi Pasternak, ki je v Doktorju Živagu zapisal, da se ne boji svojega pesniškega poklica, ki mu ga je namenil oče, pač pa trepeta pred njemu tujo vlogo, ki so jo zanj napisali rdeči farizeji in ki bo v njej moral nastopiti.

Ni še tako dolgo, ko je bilo Pasternakovo ime v javnosti prepovedano. Šele po njegovi smrti spet priobčajo njegova dela in recitirajo njegove pesmi. Mnogi veliki književniki pa so še danes mrtvi in s svojimi deli vred izbrisani s tega sveta, kot da sploh nikdar ne bi živeli in ustvarjali. Zares božje pravice sovjetskih velmož! Ali si niso nekoč samo bogovi lastili pravico spremeniti človeka v prah in pepel? V tem primeru niti Puškinove besede „samo mrtve so zmožni ljubiti...“ ne veljajo.

Poniževanje, ki ga mora prenašati pesnik v nekem tujem svetu, pokaže zelo ganljivo Gleb Gabrovski v pesmi Cirkuški osel na Nevskem razgledu. Pesnik se na kraju primerja z oslovo nesrečno usodo:

Cirkuški osel, nebogljen in majhen,
vleče voz skozi najgostejši promet na
Nevskem prospektu. V vozu je izrezljano okence:
BLAGAJNA. VSTOPNICE. – VSE PREDSTAVE.
Osel je tako smešno sramežljiv,
da se niti za klice otrok ne zmeni...
Sramežljivi osliček ima našiljena ušesa...
in težko bolno srce.
V svoji srčni preprostosti pa je kakor jaz –
suženj zaradi umetnosti...

Kot Pasternak se tudi Voznesenski boji za svoje pesniško srce in zavrača vse, ki ga nimajo. Ves prestreljen, toda kot Ahil neranljiv, podivjano tolpo sovražnikov samo zasmehuje. Boji se le za svoje ahilsko srce, (da ga ne bi lahkomišelnost prodal za posvetne dobrine svojemu idejnemu sovražniku); edini telesni del, ki je ranljiv in rana smrtonosna, ker se ves prestrašen vpraša: „Kaj če bi krogla zadela – – – moje ahilsko srce...?!“

V Rusiji menda ni pesnika, ki bi se na kak način ne ukvarjal s perečim, življenjsko važnim vprašanjem o svobodi. Naj omenim pesem N. Gorbanevskaje O ribičih, ki so vrgli mreže v morje:

- Mreže bi ne mogle biti bolj polne.
- Vse naokrog so mreže.
- V ribiških vlakih so motno obarvani morski valovi.
- Mreže so polne pesnikov.
- 5 Ribe vseh barvnih odtenkov trzajo v zvrhanih škafih.
- 6 Mreže ne bi mogle biti bolj polne.
- 7 Prijatelj, čuvaj se groženj!
- 8 Čuvaj se pred motno barvo morja!
- 9 Vsepovsod so mreže.

Gorbanjevskine vrstice so samo na prvi pogled enostavne, metafore brez težave umljive, pod povečevalnim steklom pa se med simboli in metaforami skrivata duševna globina in miselno bogastvo. Pesnica omeni oblastnike samo enkrat in še to v zelo prozaičnem naslovu. Pesniki so ribe, ki jih Gorbanjevskaja niti dosledno ne imenuje ribe, temveč enkrat kliče kar naravnost za pesnike, da se potem lahko tem bolj premeteno skrije za naslednjo misel (5. vrstica). Ribe predstavljajo posamezne pesnike in njih osebnosti, toda le-te ribe niso v morju (na svobodi), temveč v škafih (v ječah). Ječe v Rusiji so torej natrpane s pesniki, ki se v njih dušijo zaradi pomanjkanja svobode (kot ribe, ki jim v škafih primanjkuje kisika). Ribe si iz škafov želijo nazaj v morje, v svoj življenjski element, kjer bi lahko svobodno živele. Toda morje (sovjetska družba) ni čisto, temveč „motno obarvano“ (marksistična indoktrinacija!). Povrh so povsod v morju mreže (vlaki), prav tako kot škafi polne rib - pesnikov, ki so jih ujeli ribiči - komunisti v svoje mreže, da zdaj pesnijo po ukazih Glavlita. Kar torej ni opravila indoktrinacija, je dosegla oblast s posvetnimi dobrinami, ko je podkupila (omrežila) pesnike z dačami, avtomobili in potnimi listi. V zadnjih vrsticah pesnica še enkrat ponovi usodo ruskih pesnikov. Vsaka vrstica je misel zase. V Rusiji je vse polno pesnikov, ki pesnijo po navodilih partije, bodisi da so indoktrinirani, ali podkupljeni (6). Posebno glasne in uporne pesnike Gorbanjevskaja svari pred ječo (7), naivneže pa pred rdečo propagando (8). Zadnja vrstica, polna obupa, nam pove, da v Rusiji ni nobene svobode, da je vsaka misel pretehtana, vsaka vrstica cenzurirana.

V Avtoportretu se Voznesenski približa istemu vprašanju na ironičen način. Pesnik Poezijo kar naravnost vpraša, kako želi umreti: ali naj jo zakoljejo z nožem ali ustrelijo z 22-kalibrskim samokresom. Smrt je torej nujna in neizogibna, Poezija si sme samo izbrati način smrti. V naslednjih kiticah se ta skrajno individualistični pesnik posveti samemu sebi in pravi:

„Bodi pameten, ki si genij! Počakaj, da bo direndaj mimo ali pa brezobzirno prekliči, kar si napisal! Na lastno prepričanje, ki tebi samo škoduje, drugim pa ne koristi, se požvižgaj (zvij ga kot če bi si zvijal cigareto) in odslej piši kot to zahtevajo velmožje!“

Močna je v pesmi besedna in miselna igra, kjer pesmi pesnika-lizuna, napisane po navodilih Glavlita, „ližejo“ naslovno stran v časopisu, ki ni vreden več, kot da ga pesnik oslini (oblizne) in si iz njega zvije „kozjo nožico“. (Kozja nožica je cigareta, tj. mahorka zvita v časopisni papir.)

Voznesenski je nasproti svojim kritikom-dogmatikom sploh skrajno porogljiv. V pesmi Antisvetovi jih ponižujoče imenuje antiglave. Njegov prezir je tako velik, da jih niti ne nagovori naravnost, temveč le v tretji osebi:

Oh, kritiki, kako jih ljubim!
 Do grla sem jih sit,
 dišeča in plešasta kot sveže pečeni kruh
 mi sveti njih perfektna antiglava...

V Večeru na stavbišču pa zapoje pesnik modernega sočnega jezika, polnega simbolov, metafor, besedne igre in skrite fantazije o sovjetski kruti resničnosti:

Uredniki se spotikajo nad mojim formalizmom...
Strokovnjaki, kako daleč smo vsaksebi!
Vi pa življenje! Po formolu zaudarjate
in po kadilu...

„Formol“ (prej formalizem!) in „kadilo“ sta uspešno orodje v rokah rdečih urednikov. S formolom ojalovijo neposlušne in svobodomiselnne pesnike-formaliste, s kadihom pa potratno kadijo prisklednikom, ki pišejo v duhu socrealizma (socialistične stvarnosti).

Kot s književnostjo, tako je tudi z ostalo umetnostjo. Novembra 1953 se je znani skladatelj Aram Kačaturijan pritožil nad glasbenimi kritiki v uradni sovjetski glasbeni reviji *Sovjetska glasba*. Kačaturijan pravi med drugim, da dušeča birokracija onemogoča skladateljem, da bi mogli pisati dobro glasbo. Skladatelj se zavzema za pravice posameznih muzikov in se pritožuje nad oblastjo, ker umetnikom ne zaupa. Predstojniki različnih uradov in gledališki ravnatelji kar naprej popravljajo nove skladbe, tako da na kraju skladatelji za svoja dela sploh nočejo prevzeti nobene odgovornosti. Kadar pošlje skladatelj svoje novo delo tej ali oni ustanovi, za kritiko „poklicani“ nastavljeni čutijo dolžnost, da skladbo „popravijo“. Kačaturijan se pri tem čudi, da se skladatelji skoraj vedno strinjajo „z nujnimi spremembami“. „Samo kadar bodo posamezni skladatelji smeli komponirati glasbena dela v njihovem lastnem glasbenem slogu, prostem vsakršnega birokratičnega nadzorstva, se bo sovjetska glasba lahko razvijala in rasla,“ pravi Kačaturijan ob koncu svoje pritožbe.

Vladimir Ufljand se norčuje prav iz teh glasbenih „antiglav“, ki vtičajo nos v glasbo, ne da bi jo razumeli, in kvarijo glasbena dela. V pesmi *Po simfoničnem koncertu* pravi:

Moj glasbeni čut je premalo izurjen,
da bi lahko razumel napev brez besedila.
Kako naj vem o pesmi brez besedila,
da ni sovražna sovjetski oblasti...

V naslednji kitici si zaželi novo pesem, ki bi imela i napev i besedilo. „Če bi poznal vsaj dve takšni pesmi, bi lahko postal uspešen pevec.“ Žal se mu želja nikdar ne bo izpolnila, kajti „dandanes vsakdo zлага le simfonije“.. (da bi jih kritiki ne razumeli...).

Birokracija je božji bič dvajsetega stoletja, ki menda nikjer na svetu ne žge bolj kakor v Sovjetski zvezi, kjer kar mrgoli nadzornikov, ravnateljev, kritikov, paznikov, cenzorjev, retušerjev in drugih prisklednikov teh antiglav.

Vse antiglave so „podnožje prestola, ki na njih sloni oblast. Brez njih oči, grl in bičev ni oblasti. Bič je najboljše zdravilo,“ zasmehuje Jevtušenko razne nadzornike v *Pesmi o nadzornikih*. Pesnik, ki ves čas mejnja motive, gradi satiro kot piramido. Poln ironije pravi, da med izo-

braženci ni nadzornikov. Zato so izobraženci oblasti posebno nevarni. „Vse, ki mislijo z lastno glavo, je treba žrtvovati... Bolj važno je nadzorovati duše kakor telesa...“

Že zopet se vznemirjate? Že zopet se pritožujete?

Kaj hočete? Svobodo?

Ali je že nimate?

In ne preveč zaupljivi glasovi odvrnejo:

„Imamo jo. Imamo jo.“

Zakaj potem sanjarite o njej?

Norci, svobodo vendar imate

na pretek, ki smete

zamolčati svoje misli - - -

Posebno pikra je satira na koncu:

Toda nadzorniki smo sužnji svojih nadzornikov.

In nad stokajočimi nadzorniki-sužnji kraljuje Amonov suženj,

nadzornik vseh nadzornikov, naš ubogi faraon - - -

Odlično karakterizira nadzornike Boris Pasternak, ki jih imenuje lizune:

**Kdo bo preživel, kdo bo sprejet,
kdo cenzuriran, kdo štet za mrtvega,
to je življenjsko področje naših lizunov,
samo njim je dana ta oblast...**

V borbi z oblastjo, ki ga preganja, pesnik ni vedno sam. Njegov največji zaveznik je humor, oblasti nadvse nevarno, če ne najnevarnejše orožje. Zato velmožje kritiko tragičnih pesnikov, kot je, postavim, Solženicin, še za silo prenesejo; ko pa jih prično pisatelji zasmehovati, postanejo histerični. Zato morata šaljivca in porogljivca Sinjavskij in Danijel v ječo.

Jevtušenkov Humor je naperjen proti vsaki oblasti, ki zatira svobodo besede, torej tudi proti sovjetski in predvsem proti tej, kar pa pesnik previdno zamolči. Povem po svoje:

„Carji, kralji, cesarji, vladarji vsega sveta so ukazovali marsikateremu slavnostnemu obhodu, nikdar pa niso mogli ukazovati humorju. Vrgli so ga v ječo, a jim ni bilo v pomoč, humor se je zmuznil naravnost skozi zamrežena okna in kamenite zidove. Humor je vedno ročen in uren, ki bi smuknil skozi, se zmuznil mimo vsakega...“

V Nefertiti pa Jevtušenko ne zasmehuje oblasti na splošno, temveč si privoščiči Nikito Hruščova. Osebno satiro na tedanjega diktatorja je Jevtušenko napisal potem, ko je Hruščev obiskal razstavo moderne umetnosti v Moskovski galeriji, decembra 1962, in tam napadel abstraktno umetnost. Med umetniki se je posebej znesel nad Ernestom Neizvestnim in nad njegovimi „zoprnimi zvariki“. Neizvestnega omenjam posebej zato, ker ga je družina pokojnega sekretarja partije medtem naprosila, da bi bivšemu mogotcu izdelal spomenik. Pravijo, da so ga Hruščovi sorodniki zato izbrali, ker je Neizvestni leta 1966 voščil

Hruščevu za rojstni dan, torej v času, ko je bil Hruščev že neoseba... (Newsweek, 11. decembra 1972, str. 66.)

Surov izpad proti abstraktni umetnosti izpričuje Hruščovo neotesanost in pomanjkanje okusa. O jazzu je rekel: „Ko ga slišim, mi je, kot da bi me zavijalo po črevesju...“ O Nikonovi sliki Geologija: „Ali bomo te mozolje nesli s seboj v komunizem?“ Slikarja Zeltovskega pa je naravnost vprašal, če ni homoseksual... O modernistih je na splošno pripomnil: „Po vašem delu sodeč sem prepričan, da ste pravi homoseksualci, za kar lahko dobite po deset let.“

Izpad Hruščova je bil znamenje za splošni napad na svobodno umetnost. V odgovor je potem Jevtušenko napisal Nefertiti, kjer faraon predstavlja Hruščova, Nefertiti pa umetnost. Satira je tem bolj posrečena, ker je bila Nefertiti lepotica, dočim je bil Hruščov s svojo plešo, z bradavico na licu, z nabuhlim trebuhom vse prej kot podoba postavnega faraona. Povem po svoje:

Mogočni faraon je imel armado, bojne vozove...-Z velikim dostojanstvom je nosil oblačila in izrekal sodbe... Pri vsem tem je imel občutek manjvrednosti... Ko se oblast sreča iz oči v oči z lepoto, se njena vrednost, naravno, zmanjša... Kajti Nefertiti je imela par trepanic, nebeško lepe oči, kot zvezda jasno čelo in vrat, ozek in mikaven... Ko sta na nosilih plula skozi množico, so zijala podzavestno strmela ne v faraona, temveč občudovala Nefertiti... Uzaljen v svojih čustvih si je faraon dovolil nekaj surovih izpadov, ko je zaznal krhkost mogočnega, ki jo je primerjal z zmogljivostjo krhkosti...

Jevtušenko konča satiro z optimističnim pogledom v bodočnost, ker pravi, da „se Nefertitin vrat ne steguje samo v našo dobo, Nefertiti nas tudi prečiščuje in osvobaja...“

Takšnih in podobnih satir pod Stalinom, sploh osebnih satir na Stalina sovjetski pesniki najbrž niti v predalih niso upali hraniti. Naj omenim štiri smešne vrstice, ki jih je bogve kdaj napisal Mandel (Koržavin) o Stalinovi literarni učenosti:

V Moskvi v grozeči temi je,
zavit v vojaški plašč,
ne da bi razumel Pasternaka,
trdosrčni mož nemo strmel v sneg.

in predvsem Bulata Okudžave satiro Črni maček.

Primerjava Stalina z mačkom je že zato posrečena, ker se mačje lastnosti zlahka prenesejo na človekov značaj. Razen tega je imel Stalin kot mački brke in rumenkaste oči. V prvi kitici Okudžava predstavi mačka, ki je črn kot Orkus (pomeni Stalinovo morilsko dušo) in ima rumenkaste oči, ki okroglo žarijo. Maček je mogočen gospodar, ki živi za vogalom, kjer je na lesi napis BRANJEVCEM VSTOP PREPOVEDAN. Branjevci naj bi predstavljali svobodno trgovino in svobodo besede. Druga kitica ne zadene samo Stalinov značaj, ampak je naperjena proti vsem partijcem:

Za brki se skriva zver,
tema je njen ščit.
Ko druge mačke počnejo ves hrup,
je črni maček zaviti v skrivnostni molk.

Časovno spada satira v desetletje čistk, ko je Stalin že strl reakcijo in imel tudi kolektivizacijo v žepu. Podgane predstavljajo kapitaliste in druge reakcionarje, miši pa ubogo in lačno sovjetsko ljudstvo. V tretji kitici namiguje Okudžava na čistko v Partiji:

Podgane? Miši? Le-te mu več ne teknejo –
Zdaj samo poseda v prehodu
in nas terja za prisego,
za grižljaj sočne klobase.

V naslednji kitici so mišljeni tisti partijci, ki jim je Stalin napravil sodni proces in ki so potem pri obsodbi skesano prosili ljudsko sodišče, naj jih reši sramote, se jih usmili in jih obsodi na smrt:

Vsi mu prinašamo žrtve,
povrh pa še rečemo vljudno „hvala“.

Peta kitica pokaže diktatorja med čistkami, kako se pripravlja, da bo planil na nove žrtve:

Zver ne počne nobenega hrupa,
samo je in pije,
in ko si brusi kremplje,
si jih mogoče ostri za naša grla...

Okudžavova satira nam pove več kot tisoč slavospevov, ki so jih „geniju vseh časov“ v večno slavo zložili tisoči sovjetskih retušerjev in kariatistov. „Veliki biolog in jezikoslovec“, ob čigar slog se je na koncu vojne spotaknil tudi Solženicin in zato moral sedeti dolgih deset let, je imel seveda tudi v leposlovju zadnjo besedo. Pretental je Gorkega (katerega je dal pozneje zastrepiti) in z njegovim sodelovanjem rodil literarno spako „sorealizem“, ki ni ne socializem in ne realizem (osebno bi ga imenoval iluzionizem) in nima ne sloga in ne okusa. Toda pod njegovim okriljem rdeči komisarji še danes, ko kosti njegovega nezakonskega očeta že trohniijo za kremeljskimi zidovi, vodijo na povodcu „najbolj napredne literature na svetu“. Ti plačani strojitelji ruskih duš v sovjetske lutke in izdajalci revolucije so pomagali Stalinu podkupiti in oblatiti človeškega duha in zastrepiti sovjetsko mladino, iz česar so se skotili karierizem, hinavstvo, pomanjkanje odgovornosti, pasja ponižnost, priliznjenost, ponarejena uslužnost, hlapčevska podvrženost, lastnosti, ki se jih bo ruski narod le s težav znebil.

Gola kot čista resnica je bila beseda prvi dan:
frfotala je v zraku kot beli golobček,
zanjo so ljudje gladovali in umirali...
dokler ni padla v morilčevo pest...
Tat je gospodaril z železno pestjo in s krepelom...
svoj brlog je zastrl s pregrinjalom...

Skrit za masko iz blata in krvi
je tat poslal laž čez ves svet
z besedami, katerih pomen so zvili in spačili.

In hinavci so jih priobčili,
da so dosegle večmilijonsko naklado...

Timofejevski
Baris Pasternak, Doktor Živago

Takrat se je naselilo hinavstvo v Rusiji. Največja nesreča, klica vsega zla, pa je bila izguba vere v lastno osebno mnenje in njegove vrednote. Ljudje so mislili, da so za časom, če bodo živeli po lastni vesti, in bili prepričani, da morajo vsi v zboru peti isto pesem in živeti po predstavah drugih, predstavah, ki so jim jih mašili v grla.

V tem monolitnem svetu perverznih stereotipnih idej, „z enim ciljem (komunizem), z eno filozofijo (marksizem), z eno literarno zvrstjo (sorealizem),“ kot pravi Sinjavski v svojem eseju Socialistični realizem, niti drugače biti ne bi moglo.

Rusija je stopila na svojo lastno pot, pot složnosti. Tisoče let so ljudje trpeli zaradi različnih nazorov. In zdaj, sovjetski možje in ženske, se prvič strinjamo, govorimo en jezik, ki ga vsi razumemo, in mislimo enako v vseh važnih življenjskih vprašanjih. Složnost nam daje moč, da smo daleč nad vsemi drugimi narodi, ki so notranje razdvojeni in socialno osamljeni zaradi različnih nazorov.

V. Iljenkov v romanu Velika cesta, ki je izšel leta 1949 in je zanj prejel Stalínovo nagrado.

Ob Iljenkove nazore se je po Stalinovi smrti spotaknil Sinjavski in ironično pripomnil: „Zares lepo povedano! Da! Mi smo v resnici enaki in se tega niti ne sramujemo...“

Ali kot pravi Voznesenski: „Tam, kjer ni puščave, tudi oaz ni...“ (iz pesmi Antisvetovi).

Zaradi monolitnega nazora v sovjetski književnosti le redkokdaj srečamo značaje. Iz sovjetskih pesmi, dram in romanov zrejo v nas lutke namesto ljudi; vidimo avtomate namesto oseb, se seznanimo s stroji namesto z dušami. Sovjetska književnost je zaradi „velikega smotra“ in „partijnosti“ otročje naivna, življenje dosledno beločrno, dejanje in nehanje njenih junakov psihološko neutemeljeno. Zato nikjer antijunakov! Vsi junaki so pozitivni, vsaj dobri, če že ne boljši, ki živijo samo še za „veliki smoter“.

Nihče se stoletja in stoletja ni povzpel tako visoko.
Vi ste nad vsako slavo, vredni vsake hvale,

jim kadi Izakovski v zboru z ostalimi „naprednimi“ sovjetskimi pesniki.

Na svetu ni besed in barv,
ki bi z njimi lahko opisali čudovite višave,
kjer so vlačuge skromne kot device
in rablji nežni kot matere,

jih na drugem koncu zasmehuje Sinjavski. Ivanov pa vzklikne ves zagrenjen:

Tovariš, ne pripoveduj mi laži o boljših časih, ki pridejo.
Pod očmi so temni obroči, v srcih pa nemir in žalost...

Preprosto in polna srčne tesnobe zapoje tudi Borbanjevskaja:

Oh, prijatelj kako me je strah!
Oh, prijatelj, kako se dolgočasim!
Pojdiva na sprehod po ulicah,
kjer so avtomobili in ljudje
in kjer so avtomobili avtomobili
in ljudje ljudje
in kjer sneži...

Trn v peti, večji in bolj boleč kot nasilna oblast in zlagano enolično življenje, so za svobodne pesnike njih tovariši-izdajalci. Pasternak jih poln prezira imenuje prisklednike.

Za Jevtušenka so njih pesmi povprečne, „povprečnost pa je nenaravna in je kot hinavstvo“, kajti vsi, ki pišejo po nalogu in ne iz lastnih nagibov in iz lastne notranje potrebe, ne morejo biti veliki. „Razkol pesnikove osebnosti v resničnega človeka in pesnika pelje neizogibno v samomor. Poezije ni moči prevarati. In poezija se izneveri tistim, ki so proti njej hinavski. Poezija ne odpusti ničesar, kar je manj od resnice.“ (Iz Preuranjenega življenjepisa)

Na račun kolegov-izdajalcev je Jevtušenko zložil satirično pesem Kariera, kjer pravi med drugim, da „nadarjenost govori sama zase, se ne ozira na obtožbe... Pozabili smo na obrekovalce, spominjamo se samo njih žrtev...“

Vsa čast karieri, če je sorodna
Shakespeareu, Pasteurju, Newtonu ali Tolstoju – Levu...

(Lev N. Tolstoj in ne grof Aleksej N. Tolstoj!)

Gončarov prisklednike poln srda imenuje retušerje:

Sovražim retušerje,
nič ni bolj odvratnega
kot njih posel...

nakar udari po Stalinu, ki je meril komaj nekaj nad pet čevljev:

Poznam pritlikavca, ki nikdar ni odrasel.
Tukaj je!
večji kot življenje in višji kot pesnikova čast...

in konča z opominom svojim tovarišem:

Kakorkoli boste retuširali,
svet bo ostal še naprej takšen, kot je.
Resnico poznate in veste,
da je kot vaše srce vedno z vami.

Naj dodam Roždestvenskega satiro Zgodovina:

Prisegali so nate, da bi uspavali ljudstvo!
Skrivali so se za teboj, da so lahko plenili svet!
So te pudrali, šminkali,
barvali, ogrnili s štolo,
Bila si polna presunljivih krikov,
ko so napravili iz pritlikavcev velikane....

in na kraju pravi, da je zgodovina „bolj natančna kot matematika, manj dvomljiva kot najbolj vsakdanja resnica, zato je treba z njo pošteno ravnati...“

Vse pesnike, ki so peli slavo Stalinu in poveličevali sovjetske „uspehe na vseh poljih človeškega udejstvovanja“, seveda ne smemo imenovati sleparje in karieriste. Med njimi so bili tudi takšni, ki so bili prisiljeni pisati proti svoji vesti in so se pozneje po Stalinovi smrti odkritosrčno kesali.

Mi laureati, ki smo v njegovem imenu sprejeli nagrade,
smo vsi brez izjeme korakali molče skozi čas,
ki je zdaj mrtev....

prizna Roždestvenski, Antokolski pa spregovori podobno kot Šulubin v Solženicinovem Rakovem oddelku:

Vsi, ki smo se v njegovem imenu ovenčali s slavo
in v miru preživeli čas, ki je zdaj za nami,
mi vsi njegovi tovariši, ki smo molčali,
medtem ko je iz našega molka raslo neizmerno gorje,
ki ponoči nismo mogli mirno spati in smo zaklepali vrata,
ko nas je v naši lastni skupini napravil za morilce,
ki smo povrhu razumniki,
nosimo krvoprelitje ječ
in vso težo izdajstva
na naših glavah...

In vsem tistim, ki trdijo, da v Sovjetski zvezi ni prepada med staro in mlado generacijo, naj veljata naslednji vrstici:

Naj nas naši sinovi polni prezira ožigosajo z istim
značenjem, vsakega izmed nas: naša je sramota.

Antokolski zaključí pesem z naslednjim priznanjem:

Te resnice ni treba tehtati...
Njega, ki je že umrl, sovražimo manj kot svoj molk .

Jevtušenko je bil sicer premlad, da bi se smel šteti med Stalinove so-krivce, čeprav je tudi on zlagal pesmi na čast „velikega vožda“. Njegovе misli v pesmi Koncert so kljub temu zanimive:

Pomislim! Prav vsi smo krivi.

**Upravičeno so nam zamerili za takšne „malenkosti“,
kot so prazne pesmi,**

zakrpani citati

in govori s standardnim koncem...

Da retušerji po Stalinovi smrti niso bili upokojeni, ni treba posebej poudarjati. Ta obrt cvete še naprej. Utrujeni od „praznih naročil“ in nesmiselnega retuširanja, si Vladimir Bačev želi, da bi smel pesniti po svoje, brez nadzorstva in navodil. V pesmi, ki jo je zložil po Hruščova obisku v Manežu in jo povem po svoje, pravi Bačev med drugim:

Pričnimo znova!

**Zlepimo skupaj razbite kose,
oblikujmo po svoje,**

**ne zanašajmo se na priporočila,
ne ozirajmo se na reakcijo in na pregled...**

Izžet sem kot limona, sit vsega...

Glejte, naše delo ne more biti pripravljeno iz receptov kot zdravilo...

Zaprte moj prazni almanah z njegovimi obrazi,

fazami, prerokovanji...

Kapitan, dovoli mi, da se vrnem

v stari poklic svobodnega pesnika...

Naj omenim, da pesmi ne prinašam po časovnem zaporedju. Bogve, kako dolgo je ta ali ona pesem bila v predalu, preden je izšla. Tudi avtorji često niso znani, ker izdajo marsikaj pod psevdonomom. Zato tudi izvora pesmi ne raziskujem, tem manj, ker je ta ali ona pesem izšla z dovoljenjem Glavlita v Sovjetski zvezi, druga spet v Samizdatu ali celo v tujini, kamor so jo pretihotapili prijatelji resnice in svobode. Marsikatera pesem je bila priobčena legalno in že prej ali pozneje v Samizdatu, ilegalno često pesmi, ki oblasti niso „nevarne“, in narobe, pesmi, katerih pomena cenzor ni razumel in zato ni videl osti, naperjene proti oblasti, z blagoslovom vsemogočnega urednika. Z izjemo znanih pesnikov, kot sta Voznesenski in Jevtušenko, je večina pesmi, ki sem jih zbral za svoj esej, izšla v Samizdatu, ki so se vanj zatekli pesniki, ko je oblast pregnala odjugo. Jevtušenko sicer zavrže izraz in govori namesto o odjugi rajši o „mrzli pomladi s pozno slano in s hladnimi vetrovi, o pomladi, ki napravi korak na levo, potem korak na desno, potem korak nazaj,“ toda danes vemo, da v Rusiji niti prave odjuge ni bilo, kaj šele „mrzle pomladi“ s hladnimi nočmi. Govoriti smemo le o prvih znakih odjuge, o topli sapi, ki je zavela čez deželo in pričela taliti led in sneg. S streh so se pocedile ledene sveče, na južnih pobočjih so tu in tam med staljenim snegom iz rjave zemlje pokukali zvončki ali trobentice. Vsa odjuga je trajala tako dolgo, dokler je Hruščov potreboval ruske pisce v svoji borbi s stalinizmom. Ko pa so umetniki izkoristili gonjo proti stalinizmu v svoje namene in si poleg Stalina prvoščili tudi sistem, so se velmožje prestrašili za svoje stolčke in gonjo proti Stalinu in njegovim dedičem prepovedali. Oblast je privla škripce in odjuga se je poslovila naglo, kot je prišla. Rusko pesništvo je zopet okovano v led. Zima sicer ni tako ostrá, kot je bila pod Stalinom

in Ždanovom, umetniki fizično vsaj neposredno niso uničeni, toda svobodna beseda je zopet na tleh. Nebogljivce, ki ne marajo pisati po navodilih Glavlita, brčnejo iz sindikata, kar pomeni konec slave in beraško palico. Posebno nevarne, ki se požvižgajo na udobnosti

Mi ne bomo šli na Broadway ali na Sinjo obalo ali v Afriko nad leve...

N. Nor

in pišejo v Samizdat, pošljejo v Sibirijo, poženejo čez mejo ali pridržijo v norišnicah. Velmože sicer trdijo, da je med literati le malo upornikov, tega pa ne povedo, koliko bi jih pisalo drugače, če bi smeli. Odjuga je na vsak način že v zgodovini sovjetske književnosti. Tisti kratki čas, ko so pesniki bili osebe in ne inženirji duš, ko jim ni bilo treba opisovati izmišljenega življenja in ustvarjati značajev od zunaj s pomočjo iluzornih in perverznih idej ter brez vsake psihološke utemeljitve, temveč so jih lahko spontano gradili od znotraj in iz svojih duševnih globin, je minil. Danes so v sovjetski književnosti zopet Ždanovi rdečelični rudarji, nasmejani kolhozni delavci in „napredna delovna“ inteligenca. Sovjetska družba živi zopet v namišljenem svetu, na veselih mitingih, poskočnih čajankah, med radostnimi traktoristi, tik pred vrati v zemeljski raj, kjer ni nobenih družbenih nasprotij in nobenih izkoriščevalcev, zaradi česar sovjetski dramatik niti tragedij ne morejo napisati – kvečjemu vesele in optimistične tragedije, kjer junak sicer umre, njegova socialistična ideja pa zmaga in pripelje družbo za korak bliže k velikemu cilju, ki ga je začrtal Lenin, ko bo vsaka gospodinja zmožna upravljati državo in bodo vsa stranišča v Sovjetski zvezi pozlačena...

Glavni pesnik odjuge je bil Jevtušenko, ki je svoje pesmi tudi recitiral na shodih v Moskvi in drugje, kjer ga je poslušalo na tisoče mladih ljudi, kar nam lepo pove v Nefertiti. Po odjugi pa je na žalost odpovedal. Čeprav jo je svoj čas kritiziral, je danes s sovjetsko oblastjo zadovoljen,* saj je novembra 1972 izjavil v napol pornografski ameriški reviji Playboy, ko so ga vprašali, zakaj se ne bori za svobodo, „zakaj naj bi se boril za nekaj, kar že imam...“ Čudno, da je zanj v Rusiji toliko svobode, ko morajo drugi pesniki sedeti po ječah, umirati v taboriščih, hirati v norišnicah, bežati v tujino ali zunaj životariti ob vsej svoji nadarjenosti!

V pesmi Bojazen se Jevtušenko na pragu odjuge spominja Stalinovih časov, ko so pobrali tudi njegovega očeta, bivšega revolucionarja, ki je potem izginil v enem od zloglasnih Stalinovih taborišč.

**Bojazen izumira v Rusiji
kot strahovi davnih dni...**

Toda spominjam se jih v njih neizmerni moči
na dvoru zmagoslavnega hinavstva.

Kot sonce se je strah plazil vsepovsod

* „Mladi pisatelji ga imajo za pokornega člana sovjetske ustanove.“ (Hedrick Smith, Moskva, 26. oktobra 1972, poseben dopis v New York Times)

in prodril v vsako hišo.

Polagoma so si podvrgli ljudi

in udarili pečat na vse življenje:

učili so nas, da vpijemo, kadar bi morali molčati

in imeti usta zaprta, ko bi bilo treba vpiti.

„Nekaj, kar sem često opazil“ je prav tako prozaično napisana pesem kot Bojazen. Jevtušenko si v njej ne privoščiti samo stalinizma, temveč vso birokratsko navlako sovjetske oblasti:

**Vznemirja me nezaslišana potratnost mitingov,
ki ne hranijo ne srca in ne duha...**

Ko še pove, da ne zaupa mnogim knjigam, sklene trdno, da bo nasilno prelomil z vsem, za kar je doslej živel. Na koncu pesmi ne govori več zase, temveč v imenu sovjetske mladine, ki jo definira:

**Nismo prag, temveč samo korak.
Smo uvod k uvodu,
predgovor k novemu predgovoru.**

V pesmi ne postavi nobenega programa, ker še ne ve, kaj mladina hoče, vendar se sklicuje na odkritosrčnost, zahteva pravico do svobodnega razpravljanja, najvažnejša pa mu je skrb za mladino (ne več za državo in partijo!).

Predgovor je pesnikova politična izpoved, nekakšen osebni manifest, ki je preveč retoričen, zaradi česar trpi liričnost. Pesnik pravi, da je mnogostranski „z mnogimi stvarmi se ne strinjam in ni mogoče, da bi se z njimi strinjal“, in da se dolgočasi zaradi sovjetskega provincializma in kulturne osamelosti. Želi, da bi bila sovjetska umetnost prav tako raznolika, kot je on sam. Ker tega ni, sili v svet:

**Meje so mi v napotje!
Nerodno mi je, ker ne poznam
Buenos Airesa in New Yorka.
Svobodno se hočem sprehajati po Londonu,
se pogovarjati z vsakim,
četudi v slabi angleščini.
Peljati se hočem ob jutrih skozi Pariz,
obešen na trolejbus kot paglavec.**

Svežost je značilna pesem odjuge. Pesem je programatična in politično močno pobarvana. Pesnik zahteva metaforično od partije svežost na vseh poljih umetnosti, brez navodil, ki bi omejevala svobodo. Namesto izvoženega snega zahteva mlad sneg in svežino v kiparstvu (mišice), v književnosti (možgani), v slikarstvu (poteza s čopičem), v glasbi in jeziku. Pesnik je mladeniško nestrpen, ker kar na vsem lepem vzklikne:

**Naj svežost z vso neizogibnostjo
enostavno in hitro nadomesti vse staro...**

Tiste, ki ugovarjajo, zavrne z eno samo kretjo:

Kaj bi se vznemirjali zaradi tistih,
ki se zoperstavljajo novemu duhu!
Pametni jih ne bodo zagovarjali,
ker vedo, da se staro ne bo držalo...

Kaj pomeni svežost za mlade pesnike v besedi in jeziku, nam pove Evgen Vinokurov, kot Jevtušenko pesnik mlade generacije, ki je mladino označil kot „čas, ko je razdalja od sreča do človeštva najkrajša“. Zanj je beseda vsemogočna:

Beseda žene svet. Zemlja je v plamenih.

So pa tudi takšne besede, ki jih izda Politbiro. Te besede so „fižolovi stroki, prazni in brez sadeža...“. Da besede ne bodo prazne, morajo drveti in se vrteti, biti nabite z ritmom kot v njegovih pesmih.

Tretja prestava! Zares!

Zakaj bi se plazil? Treba se je pognati naprej!

Pohiteti!

Tako hitro, da bo človeku, kot da bi mu srce mirovalo
v blazno hitro pomikajočem se telesu.

Mimo mene hitijo barve kot dim

vedno bolj bele – razbeljene!

Da se moj dih vzpne na zadnje noge
kot preplašeni vranec!

Bij po steklu pri avtu, veter!

Bij ga, da me spreleti srh,

da dobim krče!

Rjovi motor! Ne motor, dinamit!

Tretja prestava!

Preveč boječe sem doslej ravnal s svetom...

Iz pesmi Beseda

Jevtušenko je o odjugi napisal celo vrsto pesmi. V pesmi **Globoki sneg** je pesnik smučar, smučanje njegova življenjska pot. Iz pesmi dihata mladost in življenjska neizkušenost.

V **Mogočna** je tvoja ljubezen pesnik povečuje odjugo, ki je „silna in ljubezni in pogumna“, on sam pa plašen. Če je bil v prejšnji pesmi pesnik-smučar sam, je zdaj s svojim dekletom (Odjuga). Tam predstavlja novo dobo novi (neizvoženi) sneg, tukaj jo predstavlja divjina, kamor ga je odvedla Odjuga, ki je nobenkoli ne kliče po imenu.

Zdi se mi, da si me odvedla

s pešpoti v divjino...

Zdaj sva do pasu med divjimi cveticami...

Pesnik prizna, da mu njegova dosedanja vzgoja v tej divjini ne koristi, vse je divje, mladostno, čisto, doslej nedoživeto, nad njim prostrano modro nebo, kar pomeni sproščenost, krog njega ptiče petje, kakršnega doslej ni slišal (novi svobodni pesniki!). Pesem spominja na Goethejevo *Mailed*, ki jo je zložil mladi pesnik v času „Sturm und Drang“.

BARA REMEC
Argentina

ARAUKANCA
(olje, 1973)

**ARAUKANSKA
DRUŽINA**
(olje, 1973)

OKAMENINA KUŠČARJA
(tuš, 1973)

ŽIVI IN MRTVI V PAMPI (olje, 1973)

V pesmi **O pesmi, ki sem jo obesil na vejo** stori pesnik prav to, kar je povedal v naslovu. Polni presenečenja mu ljudje, ki ne zaupajo oblasti, svetujejo, naj ne bo neumen in naj sname pesem z veje, on pa jim odgovori poln zanosa: „Ne prerekajte se z menoj! Mi moramo naprej!...“ in jim obljubi, da bo zložil toliko pesmi, kolikor je dreves, s čemer hoče poudariti individualnost (posamezna drevesa) v primeri s sovjetsko skupnostjo (gozd).

Tudi v pesmi **Ko se mi je prikazal tvoj obraz** pesnik ne imenuje odjuge naravnost in ne v metafori. Glavna skrb mu je njegovo borno življenje, ki mu ga je doslej nudil sovjetski kulturni provincializem. In komaj da so zavele sveže sape, se pesnik že boji, da bi bilo konec lepe zore:

**Ko se mi je prikazal tvoj obraz
v mojem izmaličenem življenju,
je bilo prvo, kar sem razumel,
kako ubožna je bila vsa moja lastnina...
Bojim se, zelo se bojim,
da bi bilo konec nepričakovane zore,
konec odkritij, solza in prelomov...**

Poleg pesmi **Babi Jar** se je Jevtušenko najbolj proslavil z antistalinistično pesmijo **Stalinovi dediči**. Pesnik razglablja o Stalinovih dedičih tistega dne, ko oblast simbolično odstrani Stalinovo truplo iz mavzoleja na Rdečem trgu, kjer je delal družino Leninu. Pesnik prične resno in svečano kot v elegiji:

**Nem je bil marmor. Nemo se je bleščalo steklo.
Nemo so stale straže, bronasto zarjavele od vetra...**

in meni, da Stalin ni mrtev, da se samo pretvarja in da bo nekega dne vstal iz groba in z njim vsa strahotna preteklost: krivične obtožbe in zapiranje nedolžnih ljudi, kajti Stalin „je bil dalekoviden in je zapustil mnogo dedičev“, ki jih pesnik zelo nazorno opiše:

**Njegovi dediči v pokoju oskrbujejo cvetlične grede
in skrivaj upajo, da njih prisiljeno brezdclje ne bo večno,
drugi mečejo z govorniških odrov žalitve na Stalina...**

(Le-te ima Jevtušenko za najbolj nevarne, ker so celo v Kremlju...)

toda ponoči hrepenijo po starih zlatih časih...

**Vsi ti bivši rablji sovražijo čas praznih ječ
in dvorane polnih ljudi, ki poslušajo pesnike...**

(Kaj bi se jih bal!?, pravijo ljudje; pesnik pa konča boječe:)

**Dokler bodo hodili po svetu Stalinovi dediči,
bo Stalin prežal na nas v mavzoleju.**

Jevtušenko svari pred stalinizmom tudi v pesmi **Mrtvaška roka iz preteklih dni**, a se stalinizma zdej več ne boji, da bi se vrnil:

Nekdo še zdaj živi po starem
in namerja ubiti vse, kar je novo.
Nekdo še zdaj gleda prezirljivo kot Stalin
in se oklepa plašča zgodovine.
Mrtvaška roka iz preteklosti,
tvoj prijem je še vedno močan,
toda nas živih ne boš pobila,
mrtva si dokončno.

Aleksander Tvardovski, pisatelj in urednik revije Novij mir se v pesmi Razklana podstavna plošča prav tako dotakne osebnostnega kulta in stalinizma, ki ga simbolično primerja s kamnom:

... ti mogočni kamni imajo smrtni prijem...
Zares, človek lahko odstrani nešteto Stalinovih kipov,
doprsij itd., ...
toda le s težavo bo odstranil vpliv njegovega kulta
in neusmiljene strahovlade...
Na ruskega duha in leposlovno domišljijo še vedno pritiska
kamenje, kamenje, ki je premnogim prineslo smrt...

Spor med konformisti in liberalci je bil posebno oster v času odjuge, dokler partija liberalcev na koncu ni strla ali zrinila v kot. Teme sta se dotaknila tudi Voznosenski in Jevtušenko. Zanimivo je, da sta se oba pesnika poslužila istega motiva. Obeh pesmi ne maram primerjati, kajti v tem primeru bi delal Jevtušenku krivico. Njegova pesem je zelo šibka, dočim velja Voznesenskega Parabolična balada za umetnino in njegovo najboljšo pesem, kar trdi tudi pesnik sam.

Jevtušenko preveč odkrito in zato neumetniško napade tovariše - konformiste. Čeprav se posluži metafor - raketa predstavlja novo, napredno leposlovje, konjska vprega pa socrealiste - ga človek takoj prepozna. Sicer pa je tudi Jevtušenkov jezik vsakdanji, skoraj prostaški, pesnik-pridigar preveč oseben in naravnosten:

Često, čeprav dandanes več ni primerno,
vidim v umetnosti konjsko vprego.
Kako moreče je opazovati tovariše
in brati njih romane podobne konjski vpregi.
Njih duh je kot kolomaz! Duh navade!
Oh, vi, ki ste tako srečni s konjskimi vpregami!
Vaše misli so podobne počasni vpregi.
Vi nočete raket v vaši umetnosti,
vprego hočete, navadno konjsko vprego...

Voznesenskega Parabolično balado prinašam v celoti:

- 1 Življenje leti kot raketa po paraboli,
- 2 večinoma v temi, tu pa tam na mavrici
- 3 Rdečelasi bohemski slikar Gauguin
- 4 je najprej živel kot borzni dobičkar.
- 5 Da bi prišel z Montmartra v Louvre,
- 6 je napravil ovinek čez Javo, Sumatro,
- 7 tahitske in markeške otoke.

- 8 Z lahkoto se je pri vzletu znebil poželenja po denarju,
 9 ženskega kokodajskanja, godrnjanja akademij,
 10 ko je premagal silo težnosti.
- 11 Veliki duhovni so pili rdeče vino in kar naprej čekali:
 12 „Ravne črte so krajše, manj strme kot parabole.
 13 Bolj se spodobi posnemati nebeška bivališča.“
- 14 Dvignil se je kot rjoveča raketa in jih užalil
 15 z viharjem, ki jim je odtrgal škrice pri sukunjah.
 16 Ni se prikradel v Louvre skozi glavni vhod,
 17 po paraboli je zgrmel skozi strop.
- 18 V iskanju resnice se življenja razlikujejo po drznosti:
 19 črvi prilezejo skozi luknjice, neustrašeni možje potujejo po parabolah.
- 20 Nekoč je živel v soseski dekle.
 21 Skupaj sva hodila v šole, skupaj delala izpite.
 22 Toda jaz sem pozneje odletel kot vihar!
 23 Zdrvel sem mimo preračunljivih dvoličnih tifiških zvezd.
 24 Oprostite moji nesmiselni paraboli.
 25 Mrzla pleča v temnem preddvorju...
 26 Oh, kako si me klicala skozi temno vsemirje,
 27 otrplo in ravno kot drog pri radijski anteni!
 28 A jaz sem pristal, ko sem dobil od tebe zvezo,
 29 nedvomno znamenje, zemska priča.
 30 Parabola ne pride k nam z lahkoto!...
- 31 Zasmehujoč zakone, opomine, paragrafe,
 32 ljubezen in zgodovina hitita brezobzirno –
 33 po parabolinem trajektu!
- 34 Nocoj odhaja v Sibirijo.
 35 Mogoče je ravna črta navsezadnje – najkrajša?

Pesem je moderna, jezikovno bogata in polna metafor. Pesnik se skriva za slikarjem Gauguinom, ki ga ni izbral slučajno. Gauguin, radikalen impresionist „bohém“ (3) je zavrgel izumetničeno civilizacijo (Voznesenski zavrže sovjetsko družbo), odtujeno resničnemu življenju, in je dolgo živel naravno življenje med domačini na tahitskih otokih (4, 6, 7).

Gauguin je torej Voznesenski, pesnik nove dobe, ki pesni moderno „po paraboli“ (1). Zanj življenje ni jasno in enostavno kot za socrealiste, temveč izredno zapleteno in zato le kdaj pa kdaj razumljivo (2). V nasprotju s konformisti je Voznesenski individualist, ki piše svobodno in raznoliko (5-7), kajti življenje je zahtevno (18b), ki ga lahko razumejo samo resnični umetniki (19b), ki so se dokopali do resnice (18a in 26-30), in ne kot peresni praskači zastarelih, preperelih idej, ki glodajo življenje kot črvi (19a).

Bralec nadvse živo občuti, s kakšno nadčloveško silo, ki jo zmore samo genij, se je pesnik otresel zlaganega življenja, ki teži ruski narod, in se vzpel v svobodne višave, kjer ni nobene težnosti (10). V mladostnem poletu, polnem idealizma, s pogledom v bodočnost, se pesnik poživlja na vse prednosti, ki mu jih nudi partija (denar, dačo, potni list, odlikovanja, vrstico v leksikonu – 8b). Otresel se je rdeče navlake (9a), kritike in navodil (9b) in bo vstopil v zgodovino (Louvre)

kot pionir (17), ne pa se skušal prikristi vanjo po poti konformistov (16).

Dogmatiki, rdeči uredniki, ki se opajajo z rdečo propagando (pijejo rdeče vino) in ponavljajo izmaličene krilatice (čvekanje, 11), ga svari, naj se drži navodil, da bo laže pisal in udobneje živel (12), če pa že tega ne mara, naj vsaj posnema stare klasike realiste (13) Tolstoj, Turgenjeva, Čehova, Gorkega; on pa jih je užalil, razgalil njih zlaganost in jih brez strahu imenuje rdeče buržuje (škrici, 14-15).

V naslednjem delu Voznesenski opiše svojo mladost in meni, da je že v mladih letih bil v njem skrit genij (22), ker je gledal drugače na življenje kot njegovi sošolci (20-22) in šel preko svojih dvoletnih hinavskih učiteljev, ki so drugače govorili kot so mislili (23).

V 24. vrstici pesnik prekine svoje razglabljanje ter se obrne naravnost na bralca.

V naslednjih vrsticah nam zaupa, da mu ni bilo lahko dokopati se do spoznanja, a da mu je skozi enolično sovjetsko kulturno življenje brez vsakršnih komunikacij (temno vseмирje, 26) in pomoči drugih ljudi (mrzla pleča, 25a) pomagal njegov ogenj, ki mu je pokazal resnico, da je potem lahko pristal tam, kjer je doma resnično življenje (26-30).

Naslednje tri vrstice so črta, ki jo potegne pesnik pod svojim življenjem in s svojimi izkušnjami (31-33).

Pesnik konča nadvse osebno. Pointa v zadnji vrsti je ironična ost, naperjena proti rdečim urednikom, ko pesnik nam in njim zaupa, da je navsezadnje ravna črta le najkrajša, vsaj tista, po kateri bo šel v Sibirijo v izgnanstvo. Tukaj Voznesenski namiguje na svoj napol uradni izgon, ko je več mesecev romal po Sibiriji in bil nekaj časa v tovarnah v Vladimirju.

Po odjugi je pot svobodnih pesnikov zopet polna trnja. Mnogi pišejo za obe strani, po navodilih za vsakdanji kruh in iz notranje potrebe za svoj predal. Bolj drzni tvegajo svojo osebno svobodo in priobčujejo v Samizdatu, večina pa rajši molči. Kot stotine drugih pesnikov je ta grenki kruh okusil tudi Mercalov, ki se dotakne problema v eni izmed pesmi, zloženi v zloglasni moskovski ječi Lubjanki.

**Besede, besede – skovane
iz malomeščanske prizadevnosti
so kot prazno klasje...**

Kdaj bom smel zlagati pesmi in pisati resnico?

**Zanje so ljudje prestali muke in smrt,
zanje,**

za prgišče zvenečih besed.

**Zanje se je življenje razbilo v črepinje,
zanje se jim je v ječah posušilo srce...**

**Besede, besede – občudovanje in odvrtnost,
temnice mrke Lubjanke...**

Mercalov razlikuje med besedami, ki so kot prazno klasje in so jih napisali priskledniki, iz meščanske prizadevnosti“ za osebne posvetne interese, da pospešijo svojo kariero, in besedami, ki so gola čista resnica in zaslužijo naše občudovanje. Pesnik se bori za pravico, da bi smel pisati resnico, ki je vsakemu človeku tako nujna, da so ljudje zanj izgubili svobodo in življenje.

Zaradi zatiranja resnice in svobodne besede veje iz pesmi, izdanih v Samizdatu politična upornost, življenjska zagrenjenost in obup, ki često meji na samomor.

Vladimir Kovšin se je sovjetskemu življenju tako odtujil, da ga imenuje „belo in mrzlo puščavo“:

Vse prej sem kot pogumen,
ko iz dneva v dan romam skozi moro
v tej beli in mrzli puščavi:
to romanje me vedno bolj boli.

Izgubljen išče mentorja, ki bi mu pokazal pot in ga povedel v borbo, dokler se ves zagrenjen ne zave, da bi bil vsak upor nesmiseln in da je najbolj pametno molčati:

Iščem človeka, ki bi lahko napel moje strune...

Ne, ne! Upor je blaznost!...

Ne bom vpil po krvi.

Slišal sem za modri nasvet:

„Molk je boljša pot.“

„Globoki občutki se bratijo z molkom. Trpljenje je nemo,“ se zaveda Jevgenij Vinokurov.

Aleksander Galič pa je celo napisal pesem z naslovom *Molk je zlato*, kjer pravi, da je s svojimi prijatelji dolgo verjel v „otok poln zakladov“, a je na koncu spregledal in se prepričal, da je najbolje molčati, kajti prav tisti, ki so bili slepi in gluhi, so najbolj glasno vpili, ne proti, ampak za, so izginili, preden so ostareli, ker so se prepozno zavedeli, da je molčati zlato“.

Mercalov, ki sem ga prej omenil, je zaradi zatiranja svobode tako zagrenjen, da si da duška v naslednji satirični pesmi:

Ljudje v Afriki so črni. Zato pravijo:

človek rabi črno srečo.

Azijci so rumeni in vedo,

da je rumena sreča boljša.

Američani so beli in mislijo,

da je na svetu možna samo bela sreča.

Rusi so narod Rusov, ki molči.

To je ruska sreča.

Posebno značilni v satiri so povedki. Črnci pravijo, Azijci vedo, Američani mislijo, Rusi pa molčijo. Torej samo Rusi niso aktivni in samo Rusi niso na svojo „srečo“ ponosni, kajti njih „sreča“ je negativna (torej ne-sreča!). Toda zanje je tudi to neke vrste „sreča“, kajti dokler bodo molčali, jih oblast vsaj ne bo zaprla.

Jožefa Brodskega, odličnega mladega pesnika, so že leta 1964 v Leningradu postavili pred sodišče in ga imenovali „potepuha in socialnega parazita“.

„Kaj ste po poklicu?“ ga je vprašal sovjetski sodnik.

„Pesnik.“

„In kdo vam je povedal, da ste pesnik? Kdo vas je postavil za pesnika?“

„Nihče,“ je odvrnil Brodski. „In kdo me je postavil za človeka?“

„Ste za pesnika študirali?“

„Nisem vedel, da si človek pridobi pesniško žilico v šoli...“

„Kako sicer?“

„Mislim sem, da pride od Boga.“*

Po obsodbi ga je sodnik poslal v bližino Arhangelska odmetavat gnoj. Lani so ga izgnali. Preko Italije je prišel v ZDA. Njegove pesmi so skrajno osebne. Večina jih kroži okrog smrti – osebne smrti. Brodski ni političen pesnik, toda **Ribe pozimi** je politična satira, rojena iz bolečega molka in naperjena proti sovjetski oblasti:

Ribe žive pozimi. Ribe žvečijo kisik.

Ribe plavajo sredi zime in z očmi brusijo led...

Ribe plavajo sredi zime. Ribe si žele na površje

Ribe plavajo brez luči pod bledim zimskim soncem.

Ribe beže pred smrtjo kot vse ribe.

Ribe ne točijo solz, ko v mrzli vodi

udarjajo z glavo ob ledene plošče.

Ribe oči zmrzujejo.

Ribe so vedno žalostne, ker so neme.

Pesmi o ribah mi tičijo v grlu kot ribja kost...

Z metaforo o ribah je nedvomno mišljen ruski narod, ki je oropan svobode (vkovan v led in mraz) in mora molčati (je nem kot ribe). Povrh mu oblast vtepa v glavo marksistični nauk (ribe udarjajo z glavo ob ledene plošče). Toda lažnivi nauk jih bije v oči (ribe si brusijo oči ob ledu) – vsaj majhno upanje v tej skrajno črnogledi pesmi, kajti dokler bo narod znal ločiti laž od resnice, ne bo umrl (ribe bežijo pred smrtjo). Življenje v Rusiji je trpko (ribe so žalostne, ker so neme), toda narod upa na osvoboditev (ribe žele splavati na površje) in veruje v zmago resnice (kjer je luč). Toda zaenkrat narodu ne ostane drugo kot potrpeti, čeprav je preстал že veliko gorja in pretočil toliko solz, da so se mu izsušile oči (ribe ne jokajo). Brodski konča z besedno in miselno igro, ko pravi, da mu življenje v Sovjetski zvezi tiči v grlu kot ribja kost (mu preseda).

Za Vladimirja Kovšina, ki nam je v prejšnji pesmi povedal, da je zaenkrat najbolje molčati, je postal medtem molk tako neznosen, da mu je celo smrt ljubša. V pesmi, ki jo je poklonil Marini Ivanovni

* „Think It Over, Brodsky, But Decide Now“ (Premišli, Brodski, odločiti pa se moraš takoj). Alan Levy, Saturday Review, 8. julija 1972, str. 7-8.

Cvetajevi, živijo pesniki (ribiči) zaradi svojih oblasti nevarnih pesmi ves čas v smrtni nevarnosti, a kljub temu ne prenehajo pesniti, čeprav vedo, da bodo za svoje pesmi plačali z glavo:

Okrog nas je mehak in moker duh po smrti.

Smo ribiči, ki ne poznamo žalosti in tožbe.

Jemo in pijemo – to je vse,

in pojemo pesmi, ki so nevarne

in ki jih plačamo s svojim življenjem.

V pesmi *Molitev morja*, kjer morje predstavlja umetnost, obala pa zakrknjeno oblast, je obup popoln. Pesnik Kalugin nam pove, da se oblast v Rusiji ne bo spremenila ne zlepa in ne zgrda:

Nežno božajoč obalo

je morje prosilo za svobodo.

Njegov dih je bobnel in se davil

na penah porojenih iz lastne jeze,

ko je morje poskusilo premakniti obalo.

Potem je zopet božalo obalo in jo rotilo.

Obala je mrtva že tisočletja...

V *Samizdatu* je cela vrsta pesmi, ki iz njih veje obup mladih pesnikov. Za Brodskega je svet „poln sključenih romarjev“, ki so hromi, grbasti, lačni in napol goli... svet pa bo ostal, kot je – hinavski... Človek več ne veruje, ne vase in ne v Boga, vse, kar mu preostane, so iluzije in neskončna prazna cesta.

Onježskaja je nad življenjem v Sovjetski zvezi tako obupana, da ji ne ostane drugo kot pikra zasmehljivost, ki si z njo privoščiči sovjetski družbeni ustroj, kjer je vse „perfektno“. Posnemam nekaj njenih misli:

Zlate so kljuvajoče bolečine

v črni peklenski temi,

zlate misli v verigah,

zlato ljudstvo v ječah...

Zlata je petletka

– celo zobje imajo zlate krone –

vse je očarujoče v moji domovini

zgrajeni na okostnjakih...

pesniki namreč strogo ločijo med sovjetsko „domovino“ in Rusijo, ki se bo nekoč otrsela jarma in svobodno zadihala. Naj omenim dve takšni pesmi:

Rusija, predstava o tebi je v moji duši dvojna:

Si pesem ali volčje zavijanje? Si ptica pevka ali zverina?

Boš vstala pred menoj na Sodni dan?

Si ptica ali zver? Nesmrtnost ali razkroj?

Štefanov

Mimo močvirja ob širni Volgi
sva se poletnega dne
nebrižno sprehajala
moj prijatelj in jaz.

In od reke, izza senenih kop,
skrita v megli, je nenadoma
stopila z golido toplega mleka
mlada brhka kmetica.

Sladko duhteča po svežem senu
je dobrohotno stepla z najinih srajc
prah in nesnago
in nama poravnala ovratnike
pri suknjih.

Rusija, se nama je zdelo,
je bila le-ta ženska in ne tista,
ki zahteva od nas potni list
in terja osebno izkaznico.

Ivan Karabarov

Če je Onježskaja v pesmi *Moskovsko zlato* do življenja polna grenke zasmehljivosti, so v *Izgubljenem veselju* doma samo še bolešt, tožba in neizmerna žalost: „Slišiš kaplje? Je to dež, ali so solze?“

„Črna peklenska tema“ v *Moskovskem zlatu* je tukaj „črno sonce, ki sije v človeških dušah“, kajti „ljudje so odslovili ljubezen in pesnike“ in „pletejo vrvi namesto pesniških vencev“. Razumevanje med ljudmi je mrtvo, krhka nit, ki veže srca, se bo pretrgala“. In pesničino nekdanje veselje „se je razblinilo kot milni mehurček ali stoji zunaj pred vrati kot berač“:

Svet strelja pesnike,
jih zagrebe v skupni grob
in postavi čez njih pesmi križ — — —
Na grobovih pa ni križev...
Omamljeni žive v temi milijoni ljudi,
ki še nikdar niso slišali druge pesmi
kot pesem usnjenega biča — — —

Obupan pravi Timofejevski, da je „boj brez upanja na zmago, a da se mu človek ne more izogniti“. Njegovo „življenje okuša grozo do skrajnosti“ in „vrtoglavica se ga drži kot klešče“.

Ivan Karabarov odkritosrčno prizna, da ne najde izhoda iz življenjske zagate. Njegovo razočaranje nad življenjem je popolno in ena sama tožba. „Svet se je izgubil v labirintu boleznega mračnjaštva... Nihče prav ne ve, kaj ga čaka... Pritisk je neznosen, svet pred strašnim viharjem, čeprav ni nikjer vetra in oblakov...“

Sergej Čudakov pa govori o „potopitvi duše“. Kadar pade človek čez krov, parnik ustavi in nesrečneža potegnejo z vrvmi na krov, toda „kadar se potaplja človekova duša v grozi in obupu“, potem mu tudi njegovi najbližji ne marajo pomagati in ga potegniti iz smrtnih valov. Pesnik hoče povedati, da sovjetska oblast skrbi samo za telo, toda šele

potem ko je duša že mrtva. Oblast telo trpi, ker rabi delavce-sužnje, duše pa ne more prenesti, kajti duša predstavlja nesmrtnost in individualnost in z njo neodvisnost, ki je nevarna sovjetski družbi in njeni standardizaciji.

Odtujena svetu pravi Aida Jaskolka, da „je v vsaki duši svetla domovina, kjer sta doma pokoj in hladno udobje pred poletno vročino“, samo v njeni duši ne. „Življenje zanjo je stalna vojna“ in pesnica sploh ne upa pomisliti na to, da bi se njene „vzvišene besede lahko kdajkoli dotaknile duš drugih ljudi“, kajti tudi duše drugih ljudi so se odtujile življenju in so obsojene na smrt. Vzroka za dušni razkroj pesnica nikjer ne omeni, toda nedvomno je tega kriva sovjetska družba, ki s silo uničuje v človeku vsako osebnost in z njo jedro človeškega bistva – ljubezen do bližnjega...

Pekel v dušah je še bolj neznosen. Vladimir Bačev v ječi v Ljerfortovem samo v spanju ni poznal verig, pa še to je bilo varljivo:

**Nikjer nobenega upanja.
Onkraj zidov – skrivnost.
Dan prihaja trdo in surovo.
Onkraj zidov so ljudje...**

Ljerfortovo, 6. marca 1966

Kdo je Bačev, ne vemo, toda nesrečnež ni bil samo v ječi, temveč je moral okusiti tudi Mornarsko zavetišče (vulgarno ime za neko moskovsko norišnico). V satirični pesmi **Sem kot grof** opiše svoje trpljenje ko so ga vtaknili med norce in ponižali na stopnjo živali. Povem po svoje:

**V Mornarskem zavetišču sedim kot grof.
Kot grof. MOJ ČAJ! je neposladhan.
Zame ni sanjarij, sem le posvetni berač.
Kot grof – princ, knez, vsi živimo v tej celici...
Neobrit se sprehajam brez rok in nog.
Kot grof – brez grofice?
Srež zmrzuje v žitah kot insulin...**

Kot da vse pomanjkanje ne bi bilo dovolj velika kazen, se njegovi mučitelji iz njega še norčujejo.. Človekovo dostojanstvo je zares poteptano v blatu, ko iz zdravih ljudi napravijo norce, ko so ljudje za sočloveka samo še lutke in groteskne spake. „Kaznovali so me, kot bi kaznovali kugo. Sem grof, kot vidite, v Mornarskem zavetišču,“ konča Bačev.

Njegove Golgote pa s tem ni konec. Maja-junija 1966 je v izgnanstvu v Sibiriji zapisal: „Davne sanje, zakaj ste prišle? Prosim vas, odidite od mene. Oh, davne sanje, zakaj se vračate?“ Ko se je moral odpovedati vsemu, ga ničesar več ne more ganiti, vznemirjajo ga lahko samo še lepe sanje, ki vstajajo iz spomina...

Ko odhaja služiti dolgoletno ječo in se v mislih poslavlja od reke Neve in od petrograjskih deklet, se Gleb Gabrovski v srčni tesnobi sprašuje, če ne bo že prestar, ko se bo vrnil. „Leta bodo v ječi tekla, kot plavajo ledene plošče po Nevi...“ Ko se bo vrnil, kako naj se s starčevskimi

usti nasmehne dekletom in kako se naj ves sključen in revmatičen kosa z mladimi fanti...

Toda glavno je, da bo v ječi vsa leta upal, da se bo nekoč vrnil v mesto ob Nevi, vrnil z ljubeznijo v srcu, četudi bo prišel nazaj samo, da doma umre...

Obupa, zagrenjenosti in zasmehljivosti je v Rusiji brez konca in kraja. Obup je popoln predvsem pri tistih pesnikih, ki ne poznajo vere v Boga. Brez Resnice, brez Luči se „v ledenem sovjetskem vsemirju, v univerzalni temi brez vsakršne komunikacije“ (Voznesenski) ne morejo orientirati in znajti. Ta totalna duševna sterilnost vodi nujno v duševni razkroj in končno v duševno smrt. Mirni, celo srečni so pesniki, ki poznajo Resnico in ki jo lahko zaprejo v svojo duševno notranjost ali jo lahko nudijo drugim sorodnim dušam (agape). V. Kalugin je, postavitim, razkril v svojem srcu „košček razbitega sonca“, ki mu zdaj greje vso njegovo notranjost.

**Sonce se je razletelo v milijone koščkov,
iskre so popadale na zemljo.**

Svet se je vtopil v temo.

Ljudje so se borili za koščke luči.

Jaz sem skrtil košček sonca v svojem srcu.

Meni je toplo.

V Kaluginovem srcu torej tli Resnica in z njo ne samo upanje na svobodo, temveč tudi vera v zveličanje človeka. Košček sonca, Luč, ki je od Boga, mu razsvetljuje dušo in mu v odtujenem svetu in ledenem mrazu greje srce. Luč (Resnica) pride od zgoraj zato Kalugina kljub mrazu na zemlji ne more zebsti. Sonce se je razletelo na milijone koščkov, ko so boljševiki v Rusiji pregnali Boga, uničili vero in človekovo dostojanstvo ter vkovali ljudi v svoj materialistični ateistični nazor. Resnica boljševizma ne bi mogla preživeti, če ne bi bila shranjena v majhnih kosih v srcih ljudi. Zato je v nasprotju z Jaskolko, ki se boji zblížanja z drugimi dušami, misleč, da so vsi ljudje razduševljeni, Kaluginu toplo, ker ve, da bodo koščki sonca, shranjeni v srcih dobrih ljudi, nekoč obudili mrtvo domovino k življenju.

Tudi N. Nor se ne boji „železne pesti in okovov,“ ker nosi v duši „Privid, ki ga je negoval vsa leta“. In če bodo nekega dne prišli ponj in ga vrgli „v železno kletko“, bo zapustil svet, s ponosno dvignjeno glavo“. Ne bo se jim upiral, stopil bo „v mrzlo brezno brez ugovarjanja, tožbe in solz“, in

**daleč od prijateljev, med debelimi zidovi
bom nekoč s tovariši doživel veliki dan.**

Zato se pesnik ne boji dolgoletnih ječ, kajti „njegov Privid ne umre“; zato tudi njega ne morejo uničiti...

Pesmi te vrste niso bile zložene iz golega upora oblasti, temveč črpajo svojo silo iz žive vere, porojene iz nepopisnega trpljenja.

Psalm 137 pesnice Rižove je versko politična pesem. Babilon (Sovjetska zveza) je mesto, kjer je ujeto in zasužnjeno sionsko ljudstvo. Sion je

bil kraj sreče, kjer je ljudstvo pelo „pesmi o sveti ljubezni“ in kamor se bo z božjo pomočjo nekoč svobodno vrnilo in zopet pelo “pesmi o sveti ljubezni“. Toda v sužnosti ljudem ni do petja, zato so obesili svoje harfe na vrbe žalujke, medtem ko se njih tlačitelji iz njih norčujejo.

V svetem pismu sta Babilon in Sion dva različna kraja, v Rižovi pesmi pa sta rdeča in svobodna Rusija neločljivo povezani. Prva tlači drugo, ki čaka na dan, ko bo postala svobodna, ker bodo prvo „pahnili ob granitno obalo“.

Pri Babilona žalostni reki smo sedeli in tožili,
spominjajoč se sionskih psalmov v globini temnih noči.

Obesili smo svoje harfe visoko na vrbe žalujke.

Otroci puščave pa se iz nas norčujejo:

„Pojte pesmi o sveti ljubezni!“

Kako naj pojemo med solzami in železnimi okovi?

Jezik naj pogine, desnica naj usahne, če se bomo

kđajkoli izneverili Sionu.

Preveč drag nam je bil naš prestol,

ki so ga uničili norci.

Ne pozabi, Gospod, na brezbožce,

ki so ga oplenili njegovih svetih draguljev.

Hči Babilona! Blagoslovljeni so tisti,

ki te imenujejo vlačugo

in ki bodo pahnili tvojo kri ob granitno obalo.

V štefanovi pesmi O sestopu v pekel pleše domovina kot Herodova hčerka za „vodko in slanino“:

Vse je izgubljeno

za gnilo stvar, za goljufive želje;

tisoče glav je v posodi...

Štefanov žaluje nad padcem svojega naroda, kliče imena svetnikov in se poslužuje skoraj svetopisemskega izreka. Pesnik konča z besedami:

Ljudstvo moje, ali ne slišiš mrtvaškega zvona?

Herodu je Rusija prodala svojega Kralja...

V pesmi Znanost zavrne Štefanov vero v snovni svet. Zanj je človek bitje, ki potrebuje vero in ki brez Boga ne more živeti. Samo Bog je večni, medtem ko znanost, ki je postala malik dialektičnega materializma, tlači človeškega duha in uničuje naravno lepoto. Zaradi tega zagovarja pesnik neracionalno gledanje na svet:

Oh, zatisnite trepalnice pred nevero,

vaše srce naj vam bo vaš kompas.

Štefanov opeva lepoto narave, ki jo je ustvaril Bog in ki je lepa samo v svojem devištvu. Znanost jo s svojim pogledom „skozi daljnogled in mikroskop“ samo zmaliči.

Kuševa pesem Feniks je na prvi pogled agnostična, kajti pesnik dvomi v Boga kot osebo, toda po drugi strani veruje v božjo predstavo univerzalnega duha. Pesnik tudi veruje v nesmrtnost duše in v tem je

jedro Kuševlje vere: oblast lahko stori človeku še toliko hudega, lahko ga telesno uniči, po smrti bo živel naprej. Kot ptič Feniks, ki zgori v pepel in se iz pepela znova rodi, tako se bo za človeka iz umrlega posvetnega življenja rodilo novo življenje.

Kušev zavrže tudi slepo vero, da človek že na tem svetu lahko doseže popolnost in pravi, da je človek smrtno bitje in nepopoln, zato tudi popolnosti ne more doseči. Misel nasprotuje marksističnemu nauku, ki zagovarja človekovo popolnost na tem svetu in neizmerno srečo, ki jo bo z njo dosegel.

Kovšinova Nedelja na dan Sv. Trojice je prej molitev v psalmih kakor pesem. Pesnik povečuje Boga, ki se mu preprosto rusko ljudstvo zahvaljuje za globoko vero, ki živi v duši ruskega človeka prav zaradi trpljenja, zatiranja in pomanjkanja, ki ga mora prenašati ruski narod. Zvonjenje v prvi kitici pomeni nedeljsko prazničnost, rahel dež božji blagoslov, golobje pa duševni mir. Druga kitica nam pokaže globoko pobožnost ruskega ljudstva v cerkvi: vroča molitev, zlati križ, duhovnikov blagi obraz in odkritosrčne oči, migljajoče sveče, duh po svečah in kadilu. Rusija je srečna, ker se je združila z Bogom.

In sv. Trojica, in dež, in zlato,
Rusija in Bog, glave zavite v dim,
sveče in molitev,
množica pobožnih vernikov in globoki vzdih...
Vse je tako nenavadno in tako jasno,
Rusija, sveče in sanje...

Kovšin na kraju raztegne svojo metaforo in pravi, da živi v Rusiji tudi Antikrist, ki žre svoje lastne otroke. Za Kovšina je jasno, da bo Antikrist v boju z Bogom prej ali slej podlegel. Resnica bo zmagala, kot je zmagal „Jahve, ko je premagal malika in prinesel izraelskemu ljudstvu mir in svobodo“.

Medtem ko gre v Kovšinovi pesmi za ves ruski narod, je Štefanova naslednja pesem, ki je brez naslova, osebna prošnja k Bogu. Pesnik je pripravljen žrtvovati za svobodo Rusije celo več kot Ahmatova, katera molitev sem postavil na začetek tega eseja. Ahmatova bi rada položila na oltar svoje domovine vse, kar ji je ljubo na tem svetu: otroka, moža, pesniško nadarjenost in svoje zdravje, „samo da bi po mnogih dnevih trpljenja temni oblaki, ki zastirajo Rusijo, postali svetli v nenadnem pramenu sončnih žarkov“. Da bi Bog zopet dvignil Rusijo in da bi zasijala v vsej božji slavi, za to je Štefanov pripravljen zapisati svojo dušo Satanu:

O Bog, usliši mojo prošnjo!
Vem: tole žalost si skupno deliva –
daj mi, da skupaj z Rusijo
grem v temno podzemlje.
Po spolzkih stopnicah z mehkim korakom
k Rusiji v Hades, k Rusiji v pekel
bom boječe prišel in rahlo poklical:
Zate moje telo, in kri, in duša!
Poklonil se ti bom: kri, kažjo kožo

**z mojo srčno krvjo, Rusija, operi
in na dva dela raztrgaj moje meso
in z njegovo krpo si osveži obraz.
V moči in slavi zasij, odlikuj se.
Za Rusijo bom ostal v peklu!**

Esej končavam s Človeškim manifestom, ki je izšel leta 1961 v Samizdatu v Feniksu 66, ki ga je urejal pesnik Galanskov. Človeški manifest je najbolj popularna pesem tako v Sovjetski zvezi, kot v emigraciji. Urednika, esejista in pesnika Galanskova je oblast za njegovo delo 1967 aretirala, leto dni pozneje pa obsodila na večletni zapor in ga poslala v koncentracijsko taborišče v mordvinijski avtonomni republiki, vzhodno od Moskve, kjer je menda 15 000 političnih jetnikov. Pesnik je bolehal zaradi želodčne bule; bolezen so v taborišču namenoma zanemarili. Ko so ga slednjic operirali, je bilo prepozno: komaj 33 let star je za svoje pesniško delo plačal z življenjem. (The New York Times, 3. decembra 1972.)

Galanskov ne vidi v Sovjetski zvezi nič pozitivnega. Sovjetsko državo imenuje „gnila ječa“. Naj omenim še nekaj misli in izrazov iz Človeškega manifesta: „človek je izginil sredi vašega pekla, ker živi samo za denar in za vlačuge“... „vaša mesta iz jekla, natrpana z denarjem in z nesnago“... sovjetska država je „ječa zgrajena na očostnjakih“... sovjetska država je „utelešenje samega zla, ki je prineslo človeštvu samo trpljenje in ki ga je treba s silo uničiti...“

Človeški manifest je zasnovan kot simfonija. V prvi kitici pokaže pesnik brez sramu svoj strašni obup, ki je v njem zaradi človeku tujega in odtujenega okolja, kjer ni nobenega stika med ljudmi in kjer živijo ljudje samo „za denar in za vlačuge“. Pesnik pa hoče biti drugačen, biti hoče „kot rubin, ki sveti skozi leđ“ in živeti hoče samo za duhovnost.

V drugi kitici kliče pesnik na vstajo proti nasilju in laži, ki je na njih zgrajena sovjetska oblast:

**Ministri, voditelji, časopisi – ne zaupajte jim!
dvignite se vsi, ki ste na kolenih!
Glejte – žarnice atomske smrti
v grobovih svetovnega tulca.
K orožju!
K orožju!
K orožju!
O škrlatna kri revolucije!
Pojdite in razbijte
gnilo ječo - državo!
Pojdite med trupli na smrt prestrašenih
in prinesite lačnim
slivasto črne bombe
na ogromnih podstavkih na mestnih trgih.**

V tretji kitici Galanskov ves prestrašen zaman išče borce, ki bi bili pripravljeni pričeti z vstajo. Nesrečen se zavede, da so le „sence pri-trjene k strojem za prgišče drobiža“.

Poln obupa misli v naslednji kitici na samomor, kajti „v tem svetu, polnem smeti, kjer je človek nepomemben kot muha, mu ni do življenja“. Zato si samo s samomorom lahko reši dušo...

V peti kitici krikne: „Glejte, nekdo je polil črno laž čez belo“ in „ne maram vašega kruha, zgnetenega iz solz!“, dokler po vseh očitkih in smrtnem padcu v zadnjem stavku ne pride do nenadnega prevrata:

**Padam in se dvigam,
napol v vročičnih blodnjah,
napol v spanju...
In čutim
človeka,
ki cvete v meni.**

Galanskova predstava se v zadnji kitici spremeni v Privid o človeku, ki je kot Kristus vstal v svoji slavi. In vstali človek je pesnik sam, ki zaslužjen in brez strahu naznanja Človeški manifest za vstajenje tep-tanega in križanega človeštva:

**In nenadoma,
kot glas groma,
kot Krist prihajajoč na svet,
se je dvignila
človekova lepota.
To sem jaz,
ki oznanjam Resnico
in kličem v upor,
ki vam več nočem biti za sužnja.
Raztrgal bom vaše črne vezi,
spletene iz laži.
To sem jaz,
priklenjen k zakonom,
ne da bi se bal črnega vrana,
ki bo s svojim kljunom
v moje telo vključeval
križ!**

Fairfield, 12. januarja 1973.

GRADIVO

MOJE PĚSMI GOVORE

Dr. SREČKO BARAGA

Vse v tihem srcu smo rojene,
vse s krvjo srca prepojene.

Ignacij Lavrič

Ni dvoma, da je ustanovitelj Slovenske kulturne akcije pred dvajsetimi leti navdajala želja po lastnem umetniškem ustvarjanju in po objavljanju del zdomskih ustvarjalcev, vendar pa je bila in je velika dolžnost te ustanove posredovati dela od tu ali iz domovine, ki so last naše kulturne preteklosti in ki so bila do danes neodkrita in neobjavljena. Izpolnjujemo torej to kulturno poslanstvo, ko posredujemo slovenski emigrantski skupnosti pesmi Ignacija Lavriča, ki že 28 let počiva v neznanem grobu v Sloveniji. Revolucija je zahtevala žrtve na obeh straneh in mnogo slovenskih talentov je odšlo v večnost, ki bi bili lahko ponos slovenskega naroda in čast slovenske umetnosti. Usoda je hotela, da se je ohranilo pet zvezkov beležnic pesmi v rokopisu, katere nam je dala družina Lavrič v uporabo.

Pesnik Ignacij Lavrič se je rodil 17. julija 1924 v vasi Hrastje pri Moravčah, kjer je končal ljudsko šolo in ga je oče kot najstarejšega od petih otrok namenil za dom. A fant ga je prosil, naj ga pošlje v šolo, ker ga delo ni posebno veselilo. Ko je izpolnil dvanajst let, ga je oče res vpisal na klasično gimnazijo v Ljubljani, kjer je študiral do tretjega razreda, pa je ob koncu šolskega leta padel v grščini. Zaradi tega je prestopil na realno gimnazijo na Rakovniku. Do leta 1945 je prišel do 7. razreda, ko je med letom pristopil k domobrancem. Že prej pa je bil pri vaških stražah. Ko so Nemci zasedli Gorenjsko, je bil o veliki noči 1941 zadnjikrat doma v Moravčah, kmalu pa je pobegnil z dvema tovarišema in se ni več vrnil. V letih 1941 in 1942 je bil na počitnicah pri očetovih sorodnikih v Žužemberku. Pri domobrancih je služil v posadki na Veharšah in se leta 1945 umaknil z njo na Koroško. Dne 16. januarja 1945 se je nahajal v Ljubljani, kakor sporoča na majhnem listku: „Dragi oče! Po naročilu pošiljam nekaj knjig, ostalo nisem mogel dobiti. Sedaj iščem za Tinco škornje, ne vem, če bom

lahko dobil takšne, kot si želi. Danes zvečer bo najbrž odločilno, kam grem, imam tri poti: Trst, Idrija, Kranj. Vsem prisrčen pozdrav. Nace.“

No, njegova napoved se ni uresničila, kajti s Koroškega je bil vrnjen s tretjim transportom v Jugoslavijo skupaj z mlajšim bratom, ki je Naceta v Slovenj Gradcu še videl, potem pa je izginila vsaka sled za njim.

Pesmi, ki so se ohranile, pričajo, da jih je spesnil pesnik, ki je imel vse pogoje, da bi dobil primerno mesto v slovenski književnosti. To dokazujeta oblika in vsebina. V obliki se kaže vpliv Stritarjeve in Gregorčičeve šole: verz je blagoglasen, rima čista, največkrat mehka. Vsebinsko pa že skuša posnemati Prešerna, zlasti v motivih in dikciji. Še posebej se kaže Prešernov vpliv v tem, da je zadnje čase pel večinoma sonete in je celo spesnil svoji materi sonetni venec z datumi od 20. julija 1939 do 13. avgusta 1939.

Kolikor je mogoče razbrati iz skromnih podatkov, se je Ignacij začel že zelo mlad ukvarjati s pisateljevanjem. Vemo, da se je prvič pojavil v Glasniku Srca Jezusovega. V prvi beležnici, ki ima 80 listov, prevladujejo pesmi religiozne in moralne vsebine. Prvih 25 pesmi nima datuma, potem pa sledi 135 pesmi, ki so zaznamovane z datumi. Prva, nekoliko humoristično obarvana pesem z datumom 2. junija 1939 je Zadnja matematična ura – „O matematika, ti zadnjič letos si pri nas, / je pust obličja tvojega izraz. / Pogled prijazen ni, / ki iz tvojih gre oči.“ Skoraj vse naslednje pesmi so naznačene z datumi in zadnji dve imata datum 18. novembra 1941 in 22. novembra 1941.

Seveda naš pesnik ni s tem dnem prenehal peti, toda poznejše pesmi se niso ohranile. Nekatere so uničile bombe v Domžalah v Lavričevi hiši leta 1944, druge pa so bile ukradene na Koroškem leta 1945, ko je nekdo vzel pesnikovi materi ročno torbo s spričevali vred. Nekaj pesmi ima baje njegov sošolec, ki jih pa kljub obljubi ni izročil sorodnikom. Te zadnje bi bile zanimive, ker bi pokazale pesnikov razvoj in pa njegovo gledanje na revolucionarno obdobje.

Verjetno, da se je Ignacij posvetil pesnikovanju takoj, ko je vstopil v gimnazijo, ker je v tretji beležnici, ki obsega 123 pesmi – od 24. avgusta do 20. septembra 1940 – osem pesmi, ki imajo dvojni datum. To dokazuje, da jih je pesnik prepisal iz starejših zapiskov. Če torej upoštevamo pesnikovo mladost in pa množino pesmi (530) v kratkem razdobju štirih let, ga upravičeno zavarujemo pred strogo kritiko, češ da je preprost, nedovršen, vsakdanji. Sicer pa so dokazi, da je bil Ignacij med sošolci in tudi v javnosti priznan za pesnika. V beležnicah je več prigradnih pesmi, ki jih je Ignacij spesnil na prošnjo svojih sošolcev. Dne 25. oktobra 1940 je spesnil Prigradnico; spodaj pripominja: „Sledečo pesem sem naredil na željo sogojenca Lesjaka; on jo je poslal kot voščilo k preobleki nekemu bivšemu sošolcu.“ Dne 26. oktobra 1940 pa je k Voščilu pripisal: „Te kisle verze sem naredil na željo sošolca Boruta Gorazda.“

Tudi v javnosti se je uveljavil Ignacij kot pesnik ob raznih priložnostih. Za obletnico smrti trnovskega župnika Cegnarja je izšla v

Domoljubu pesem, ki se začenja: „Ko lani je imela ajda svoj cvet, / zapustil predragi je Cegnar ta svet.“

Čeprav bi po strogi estetski oceni to ali ono pesem morda uvrstili med nedovršene pesmi, nas vendar presenečajo nekatere, ki odkrivajo zrelost 16 letnega mladeniča v pesmih, ki s dotikajo moralne, kulturne in narodnostne problematike. Tako je 29. marca 1940 zapisal 4 vrstice v Vegovo spominsko knjigo in 29. decembra istega leta spet 10 vrstic, v katerih nam pokaže Vego kot učenjaka, narodnjaka in človeka. Isto leto je spesnil 24. septembra sonet A. M. Slomšku, v katerem pravilno poveljuje Slomška kot prosvetno kulturnega delavca, kot navdušenega Slovenca in kot svetnika. Dne 19. marca 1941, torej le osem dni pred usodnim 27. marcem, je posvetil sonet Jovanu Veselu Koseskemu, katera narodni in kulturni pomen dviga zelo visoko.

Morda ne bo odveč, če ob tej priložnosti navedemo citat iz Tarasa Kermavnerja (gl. Sv. Slovenija, 7. septembra 1971): „Pretiravali bi, če bi rekli, da je slovenski narod ustvaril Prešeren, ali pa v začetni fazi Linhart. Take izjave, ki jih danes vse prepogosto poslušamo, niso krivične samo Prešernovemu tekmeču Koseskemu, ki je v sredini prejšnjega stoletja napravil precej več v družbeno-političnem smislu, kot pa naš veliki bard, temveč še bolj našim politikom, gospodarstvenikom, predvsem pa duhovščini. Vsi našteti so kot organizirano institucionalne sile (simbolizirata jih Bleiweis in Slomšek) slovensko idejo ohranile ter razvile na prvobitnem odločujočem področju.“

Navedeni odstavek enega intelektualno najbolj zrelega kulturnega delavca v domovini nam po 30 letih potrjuje, da je 17 letni Ignacij Lavrič pravilno ocenjeval delo Vege, Slomška in zlasti Koseskega.

Kakšna je poezija Ignacija Lavriča? Da bi sodobni bralec pravilno in neposredno presodil Ignacijev poezijo in ji določil lastno oceno, bi moral prebrati vse razpoložljive pesmi. Odločiti smo se morali za izbor najboljših, vendar pa na osnovi razpoložljivega gradiva moremo dati tole oceno: Ignacij Lavrič je lirski pesnik. Epskih pesmi v njegovi zbirki razen dveh ali treh balad skoraj ni. Vse začetne pesmi in poznejše do leta 1940 bi lahko uvrstili v objektivno liriko, ker so prežete s splošnimi pesniškimi prvinami. Misel in čustvo se prepletata v njegovem pesniškem doživljanju, ki mu ga vzbujajo religiozni motivi, Vera, upanje, ljubezen in božje osebnosti so predmet njegovega opevanja. K temu razpoloženju se pridruži še ljubezen do matere in deloma do očeta. Končno ga prevzamejo domovinska čustva, vezana na rojstni kraj in na širšo domovino. V domoljubnih pesmih kaže bojno razpoloženje proti sovražnikom in neomajno vero v slovenstvo. Pogled na zunanji svet ga privede v refleksivno liriko, kateri pa večkrat manjka prepričljive emocije. Končno izbruljne iz njegovega pesniškega snovanja leta 1940 erotika, ki je potem osnovni ton njegovih pesmi. Več kot 300 pesmi je posvečenih izvoljeni Ančki – Aní Pirnat – doma iz vasi Gornji Tuštanj.

Kako je gledal Ignacij na razvoj dogodkov v Sloveniji po letu 1941, ni nobenega pisanega dokaza, pač pa lahko sklepamo iz domoljubnih pesmi, ki jih je spesnil med 6. junijem 1939 in 22. novembrom 1941.

Vseh je trinajst. Večinoma so zložene v rastočem ritmu s krepko dikcijo, prepojene z močnim domoljubjem, bojevitostjo in neomajno vero v slovensko zmago. Nekatere so patriotične, druge so nastale že pod vplivom vojnih razmer in v njih izraža pesnik bes in sovraštvo do sovražnikov, dasi jih imenoma ne omenja. Toda dve pesmi bi nam lahko služili kot oporni točki Ignacijeve opredelitve po letu 1941. Obe objavljamo v našem izboru. Nastali sta skoraj gotovo v Žužemberku, ko je bil pesnik leta 1941 na počitnicah pri očetovih sorodnikih. Druga izmed obeh z dne 22. novembra 1941 je izrazito bojna pesem, klic k odkritemu upor. Za nas je važno, da kliče: „Prisezite hajduki dragi!“ V prvi pesmi, ki nima datuma, poje pesnik na koncu prve kitice: „Hajduki v gozdu so kurili kres, / nekje tam daleč pel je mitraljez.“ Prvo kitico je lahko doživel, ker so bili konec avgusta 1941 že borci v hribih. Ni pa mogel doživeti druge kitice, če se nanaša verz „slonela sva si govoreč sladko“ na Ančko, kajti ona je bila takrat na Gorenjskem. Zdi se torej, da gre v obeh pesmih zgolj za idejno prepričanje. Ignacij se je v obeh pesmih izognil politični ločitvi, ki je bila takrat pod italijansko zasedbo v polnem razmahu. On v pesmih ne uporablja besed: četnik, partizan, vaški stražar, komunist, belogardist, ampak si je usvojil besedo hajduk iz srbske zgodovine, kjer ima beseda izrecno patriotičen pomen. V tem smislu so jo uporabljali tudi naši pesniki v 19. stoletju (Gregorčič).

Ali je bil Ignacij pesnik? Vsekakor. Lahko je bil nedovršen, vsakdanji, povprečen; važno je, pod kakšno merilo ga postavimo. Ni pa mogoče dati dokončne ocene, ker nimamo njegovih pesmi zadnjih štirih let, ko zagotovo vemo, da je pel in pesniško dozoreval. Vsekakor pa ga smemo uvrstiti v kulturno in literarno zgodovinsko zapuščino, kjer bo njegovo delo ohranilo svojo vrednost.

BALADA

Sredi vrta nagelj cvete,
nageljček rdeč kot kri.
Mimo dekle mlado pride,
v lica ljubka zardi.

„O, odtrgala bom nagelj,
njemu dala ga za god,
da zapel bo in zavriskal,
se ponašal z njim vso pot.“

In odtrgala je nagelj,
toda njega ni bilo,
davi so ga pokopali.
Dekle je sedaj bolnó.

PREDICA

Za kolovrat si se vsela,
kakor roža razcvetela,
si imela rdeča lica,
zdela si se mi cvetica.

Predi ljuba, hitro predi,
zlatih niti mi napredi,
v niti vpleti mi ljubezen,
z njo potegni me iz brezen!

18. 11. 1941

A. M. SLOMŠKU

Ječala naša zemlja je v okovih
in pesem naša ni nikjer donela,
se nemška je šopirila, živela
beseda naša v kmečkih le domovih.

In vstali so Slovenci v črnih dnovih
in pesem je slovenska se zapela,
zavest je naša zopet oživela,
čeprav je spala v temnih prej grobovih.

So iz prepada nas možje rešili;
med njimi bil je Slomšek – naš vladika.
Naj njega vsi bi počastili.

Je branil vero, čuval nam besedo.
Iz tal je dvignil našo vedo,
častimo njega – svojega svetnika.

24. 11. 1940

JOVANU VESELU - KOSESKEMU

Kdo prvi zbudil našo je zavest,
kdo tujcu prvi je pokazal pest?
Bil ti si, Jovan, pesem ti donela
je kakor zvon, kot struna je zvenela.

Povzdignil nam si narodno pest,
opral prahu si narodovo vest.
Beseda tvoja je kot grom grmela,
na boj junakom našim je velela.

Pa vendar te pozabil naš je rod,
ne le telo, še duh so zakopali
tvoj pod zemljo – in zopet smo zaspali.

Daj pridi, Jovan, zbudi nas,
pokaži zemlje naše cvetje, kras!
Podri sovragov naših gorski plot.

19. 2. 1941

OČETU

Tvoja duša je globoka,
žuljeva je tvoja roka.
Radosten, vesel nasmeh
berem v tvojih zdaj očeh.

Zame le je delo tvoje
in zato srce te moje
ljubi, ljubi te gorko,
oče, ljubi te srčno.

23. 10. 1940

PISAL BI TI PISMO BELO...

Pisal bi ti pismo belo,
rdečih nageljnov bi ti poslal
in zavriskal bi veselo,
bi na lica ti poljubček dal.

Ko bi pismo belo brala,
ko bi zrla nageljnov rdeči cvet,
od veselja bi jokala,
romala bi z mano v širni svet.

Jaz pa bil bi zopet srečen,
kot nikdar – tedaj bi bil vesel,
draga – blagoslov moj večer,
tebi bom ljubezni pesem pel.

20. 7. 1941

NA PLANINAH

Sonce sije na planine,
čreda hodi po planjavi
in se pase v sončni travi.
Mlad pastir veselo vriska,
s pesmijo dolg čas preganja
in o sreči vedno sanja.

Pred 2. junijem 1939

VEČERNI PIŠ JE PLAVAL NAD ZEMLJO

Večerni piš je plaval nad zemljo,
potapljal se sonce za goro,
čez nebes modri plul je bel oblak.
Vasi je božal sivi mrak.
Hajduki v gozdu so kurili kres,
nekje tam daleč pel je mitraljez.

Slonela sva si govoreč sladko,
sva šepetala si z grenko boljó,
Obema solzno je bilo oko,
ko mislila sva na sedanje dni.
O, kdaj nam zvon svobode zazvoni?

ZLATO SONCE, GLEJ, JE OTEMNELO

Zlato sonce, glej, je otemnelo,
polne so solza slovenske reke,
brez radosti naši so domovi,
želje naše so le še grobovi,
pokopane so morda na veke.

Utihnila slovenska je beseda
in ognjišča so nam pogasili,
kot volkovi našo kri bi pili.

19. 5. 1941

SLOVENCİ, ZAKURITE KRES

Slovinci, zakurite kres,
zgrabite srčno puške v pest.
Zmetajte prah iz naših cest,
sovraže zlobne poženite!
Oko naj vaše bo kot bes!

Zgradite si svobodni dom,
da bali bodo se ga vragi.
Prostost ravnin, prostost planin
zahtevaj hrabre Slave sin.
Prisezite, hajduki dragi!
„Za majko Slave, za naš dom!“

22. 11. 1941

PRIDI POMLAD

Vse steze je zametel sneg,
pokril je dol, goro in breg.
Snežinke padajo v srce,
trenutki žalostni hite.

O pridi, ljubica pomlad –
življenja mojega zaklad!
Pobožaj s prsti mi obraz,
podaj v roke mi zlati klas!

In cvetja mi nasuj na pot.

NASA MOLITEV

Razprostri, o Bog, roke,
blagoslovi nam polje,
hšise, dom, vrtove, log,
narod reši vseh nadlog.

Z ognjem nam podžgi srce,
z roko močno vodi rod
zemlje naše v boj povsod!

VOŠČILO SESTRICI ZA GOD

Rad bi dal ti rož dišečih,
nageljček kot kri rdeč.
Rad bi dal ti rožmarin,
rad bi med pelin ti vlil češmin.
Pa še vzkliła v logu ni cvetica,
torej bodi ti za god, sestra,
pisana le kratka ta vrstica.

11. 2. 1941

SAMOIZPOVED Dr. LEOPOLDA LENARDA

VEKOSLAV BUČAR

Po imenu sem poznal književnika in publicista dr. Leopolda Lenarda še kot dijak. Kje sem prvič kaj njegovega ali kaj o njem čital, se ne spominjam več. Zdi se mi pa, da sem prvič naletel na njega v Dom in svetu, kjer je mnogo pisal iz slovenskih književnosti in spadal z Evgenom Lampetom med najostrejšje kritike Ivana Cankarja. Revijo – vezane starejše letnike – mi je v prevratnih dneh in po prvi svetovni vojni v Celju posojal kaplan Jože Krošl. Ko pa je pozneje izšla njegova zgodovina Srbije, sem si jo kupil. Bila je ena izmed prvih knjig moje poznejše precej bogate knjižnice. Nekako deset let kasneje pa sem prišel z njim v osebno zvezo in od takrat pa vse do njegove smrti sva ostala dobra prijatelja.

Bilo je v začetku leta 1929, ko smo v Ljubljani organizirali obisk lužiškega srbskega pesnika Jana Skale. Bil sem tajnik pripravljalnega odbora in kot tak sem imel tudi nalogo skrbeti za organiziranje njegovega nadaljnega potovanja po Jugoslaviji. Rasto Pustoslemšek mi je svetoval, naj se v Beogradu obrnem na Leopolda Lenarda, ki bo rad pomagal, da bo Skala v jugoslovanski prestolici čim boljše sprejet. Pisal sem mu in kmalu prejel prijazen odgovor z obljubo, da bo vse storjeno na najboljši način. Pismu je priložil tudi dve brezplačni železniški vozovnici prvega razreda za celotno Skalino potovanje po jugoslovanskem ozemlju. Ena je bila za mene „za slučaj, če bi ga hotel na potovanju spremljati“. In tako sem v aprilu 1929 spremil Skalo tudi v Beograd, kjer sem imel priliko osebno seznaniti se z Lenardom.

S Skalo sva bila gosta v njegovi gostoljubni hiši v Nevesinjski ulici, ki je bila vedno na stežaj odprta raznim slovenskim gostom. Skupno zanimanje in delo za slovensko zблиžanje in kulturno sodelovanje, zlasti pa za Lužiške Srbe, naju je kmalu tesneje zблиžalo in v teku poznejših let sva se često sestajala in si redno dopisovala. To je trajalo vse do izbruha druge svetovne vojne.

Ko sem začel po končani vojni kot emigrant v Rimu znova iskati stare znance in prijatelje po svetu, sem skušal najti tudi Lenarda, kar pa se mi dolgo ni posrečilo. Nihče mi ni vedel povedati, kaj se

je z njim med vojno zgodilo, če je živ in kje se nahaja. Zato ga pozneje tudi nisem več iskal. Ko pa sem bil leta 1950 v Londonu, mi je rekel Većeslav Vilder, da ga tudi on že vsa povojna leta išče in da bi silno rad vedel o njem vsaj to, če je še živ. Nagovoril me je, naj mu pišem na njegov stari naslov ter naj mu na zaviti način sporočim njegove pozdrave.

Storil sem, kakor sva se z Vilderjem dogovorila. Dolgo ni bilo odgovora iz Beograda in že sem mislil, da je bil tudi ta moj poskus zaman, ko mi nekega dne pismonoša dostavi Lenardovo pismo. Bilo je kratko: zahvala, da se ga še spominjam in da „divjega“ (wild, Wilder) prijatelja Venčeta ne pozna. Bilo mi je jasno, da se boji obširnejše pisati in tudi dvomil sem, da je razumel, koga sem mislil z „divjim“ prijateljem. A kmalu sem se kesal, da sem dvomil v Lenardovo prebrisanost. Po nekaj mesecih mi je Vilder ves srečen pisal, da se mu je Lenard po neki osebi zahvalil za njegove pozdrave, ki mu jih je poslal preko mene...

To me je opogumilo. Znova sem pisal Lenardu na stari naslov in dobil sem odgovor. Ščasoma je izmenjava pisem postala pogostejša, a vsebinsko so bila še vedno enostavna: čestitke k praznikom, opazke o zdravstvenem stanju in vremenu, družinske zadeve itd. Spomladi leta 1959 pa me je presenetil z dolgim pismom, v katerem je na njemu svojstven način kratko opisal svoje medvojne doživljanje in svoje duševno stanje v novih jugoslovanskih razmerah. Bilo je eno izmed zadnjih, kajti napisal ga je komaj dobri dve leti pred smrtjo, ki ga je po dolgi in mučni bolezni dohitela v Beogradu 23. januarja 1962, ko je bil star 85 let. V domačem slovenskem tisku je bilo objavljenih nekaj nekrologov in življenjepisov, ki ga tendenčno prikazujejo popolnoma drugačnega, kakor pa je v resnici bil. Zato objavljam po desetih letih tu v celoti omenjeno pismo, ki je njegova samoizpoved iz vojnega in povojnega časa.

Beograd, 17. maja 1959.

Spoštovani gospod!

Vaše pismo me je resnično razveselilo. Vendar se je nekdo spomnil name. Zaradi tega hočem kratko odgovoriti na Vaša vprašanja: kako z zdravjem, kako živim in kaj delam? – Kratko, a vendar obširnejše, ker je predmet preobširen.

Moje zdravje je za moja visoka leta – že čez 80 – zadovoljavajoče. Če se je kdaj kaj pokvarilo, se je zlahka našel mojster, ki je to zopet zakrpal. Tudi razum še funkcionira vedno normalno v kolikor je to v teh razmerah sploh mogoče. Tako vsaj mislim jaz.

Gmotno sem preskrbljen in brez brige. Stara pokojnina mi teče normalno in zadostuje za moje potrebe, ki so se vedno držale v skrbnih mejah. Poleg tega se je sedaj moja žena Radmila, ki preje ni nič delala, zaposlila v državnem sekretariatu, v oddelku za informacije in njena plača je dobra. Tako lahko še kar dobro izhajamo in si tudi privoščimo kakšno udobnost. Razen tega pa Radmila, kljub svoji veliki službeni zaposlenosti, izvenredno skrbi za mene, tako da mi je njena

velika skrb večkrat nadležna in ji to poplačam z zmerjanjem. Ničesar torej ne potrebujem in tudi nič ne iščem. Naša hiša je lanskega leta prešla v zajednico in tako smo osvobojeni tudi te skrbi in posla okrog nje. Radmilino posestvo, ki ga je podedovala po očetu na kmetih – in bilo je precejšnje in dobro – nam je gladko vzela agrarna reforma in tako smo osvobojeni tudi teh skrbi.

Živimo torej dobro in brez vsake brige. A na Vaše tretje vprašanje, kaj delam, lahko odgovorim točno in kratko: ne delam prav nič. Menda je malo ljudi na svetu, ki so bili obsojeni, da prav nič ne delajo, če tudi bi želeli nekaj delati in mislijo, da so še sposobni dati nekaj od sebe. Od prve do druge vojne, torej celih dvajset let, sem bil po uradnem naslovu referent za tuje časopisje v predsedništvu vlade. Toda razmere so bile take, da vse moje delo ni bilo vredno niti počenega groša. Vendar mi je ubijalo čas in črpalo mojo delovno silo. Vedno sem si želel znebiti se tega neplodnega posla, da bi mogel končno dati nekaj od sebe.

In ko sem se z upokojitvijo komaj rešil tega mrtvega in brezplodnega dela, je prišla druga vojna in od takrat sem popolnoma osvobojen vsakega dela. Celih drugih dvajset let morem sedaj brez skrbi zadovoljevati samo svoje fiziološke potrebe in prav ničesar drugega. Med vojno sem doživljal čuda, ki izgledajo kakor romantične pustolovščine, čeprav nisem nikdar želel doživljati avantur. Takoj, ko je prišla vojna, je zjutraj padla nemška bomba ravno na ulico pred mojo hišo in samo čudnemu slučaju je pripisati, da ni udsrila v mojo posteljo. Dočakal sem nemško okupacijo, hišo nekoliko popravil in hotel mirno čakati dalje. Toda, ko sta se udarila Hitler in Stalin – Bog jima daj večni mir in pokoj! – so se spomnili na mene, ne vem po kakšni asociaciji idej, kakor da sem neki faktor v tem podvigu, in pet močnih ljudi me je odpeljalo na sigurno mesto, menda zato, da ne bi enemu ali drugemu kvaril posle. Kdo so bili in zakaj so me odpeljali, ne vem niti sedaj, ker me nihče ni nič vprašal in mi tudi ni nič rekel. Rekli so samo: „Pojdi z menoj!“ in jaz sem šel, kakor vsak dober podanik. Pozneje mi je neki moj prijatelj, ki je našel priliko vreči pogled na dotični opis, povedal, da je pri mojem imenu našel zabeležene tri zločine: mason, anglofil, Grafika. Kako sem prišel do teh zločinov ne vem. Toda dva dni pred tem, ko bi bil moral priti na vrsto za streljanje, se je nepričakovano pojavil pred menoj neki moj zelo dober prijatelj, ki je imel možnost priti do samega glavnega gestapa in ta mi je v prijateljskem razgovoru omenil, da so se srbski žandarji zmotili. V Beogradu živi še neki drugi človek enakega imena in priimka, ki je tak zločinec. Tako so bili srbski pandurji v naglici ozmerjani, mene pa so izgnali na ulico brez kakšnega vprašanja, v samih hlačah in srajci. Ko pa se je odkrilo, da se pandurji vendarle niso zmotili, mene ni bilo več v Beogradu. Ta moj prijatelj je še sedaj živ in se nahaja na dobrem francoskem položaju v Parizu.

Pobegnil sem v Srbijo in tam preživljal, kar bi si mogla izmisliti samo najbujnejša fantazija. Večkrat sem se znašel na robu prepada, a vendar sem ostal živ. Preživel sem kosmate četnike in obrite parti-

zane, poslušal sem, kako mladi Ljotičevi dobrovoljci prepevajo junaške pesmi in pri tem samo gledajo, kako bi kdo zbežal. Videl sem stare flegmatične Nedičeve žandarje, ki so bili popolnoma ravnodušni za vse, in doživel sem praktično postopanje nemške kaznene ekspedicije. Od vsega tega sem zbežal nazaj v Beograd in tiho čakal osvobojenja.

Osvobojenje me je takoj osvobodilo od vsake skrbi in vsakega posla ter mi prineslo samo nepremično suhoparen čas, ki me muči že 14 let in ne vem, kako bi se ga otresel. Vsak dan mi izgleda kakor globoka jama in vendar moram vsak dan nekaj metati v to praznino, da bi drugi dan došel do druge jame, ker hočem živeti, da bi videl, kam pelje pot, po kateri gremo. Osvobojenje sem pričakal z zadovoljstvom in s čisto vestjo pred tem, kar prihaja. V teku 20 let stare Jugoslavije nisem storil prav nič, kar bi mi mogli zameriti oni, ki sedaj delajo novo Jugoslavijo. Mogel bi celo navesti stvari, ki bi v sedanjih razmerah bile za mene priporočljive. Na prvih mestih so se celo pojavile osebe, ki bi me morale imeti samo v dobrem spominu. A kar sem preživiljal za časa okupacije, je šlo proti moji volji po njihovi liniji.

Moje želje so bile skromne. Želel sem samo najti neko mesto, kjer bi mogel sedeti in v novih razmerah delati nekaj, kar bi bilo koristno, kjer bi imel mir in čas iztresti se, izkoristiti, obdelati in objaviti različno gradivo, ki se je nakopičilo pri meni, in po možnosti izčrpati do kraja svoje življenjske sile. Mislil sem, da je to popolnoma prirodno. Vendar je vsak poskus izpadel popolnoma negativno. Če sem se kje pojavil, sem doživel sprejem tako rekoč na pragu: zelo ljubezniv sprejem, a vedno kratek in z gladkim odbijanjem. Vsak poskus je propadel na tak način, da se na novi korak niti pomisliti ni moglo. Od vsega jej ostalo samo razočaranje in kesanje, ker sem se tako nepotrebno poniževal.

Šele ko je Sava Kosanović postal minister za informacije, sem dobil vabilo, naj bi stopil v službo njegovega ministrstva. On se je imel iz prejšnjih časov za marsikaj meni zahvaliti, kajti jaz sem že nekaj bil, ko on še ni bil nič in se mi je samo prilizoval. Zaposlitev je bila za takratne razmere ponižujoča; prevajal sem iz poljskih in čeških časopisov. Pa še to je je trajalo samo mesec dni. Naenkrat sem bil odpuščen z motivacijo, da sem popolnoma nesposoben za vsako delo. Tako me je ocenil šef, ki mu na noben način nisem mogel objasniti, kaj je „katarakta“ na Nilu in kaj so „pragovi“ na Dnjepru. In vendar sem bil 20 let referent za tuje časopise v predsedništvu vlade in moja specialnost so bile ravno poljske in češke stvari, a nobeden od starih predsednikov vlade mi ni dal takšne kvalifikacije. Ta dogodek me je šele osvestil. Postalo mi je jasno, da sem – gobav človek. Gobav človek pa mora živeti oddaljen od društva in tako živim kot gobavec že 14 let.

Od starih prijateljev in znancev ni nikogar. Od starih Slovencev, ki so nekdaj sedeli na visokih stolicah, ni nobenega več. Nekateri so pomrli, drugi so odšli bogve kam ali pa se zavlekli v osamljenost. Enak je slučaj z drugimi bivšimi prijatelji znanci. Slišal sem, da je prišlo v Beograd mnogo novih Slovencev, toda jaz ne poznam nikogar. Najboljše

prijateljske zveze sem imel pred vojno tudi s tujimi diplomati, zlasti s Poljaki, Čehi, pa tudi z Angleži. Sedaj niti ne vem, kje se nahajajo njihove ambasade, a dalje od vratarja v teh gotovo ne bi prišel. Zadnje čase pred vojno sem imel posebne tesne zveze v Angleži, dokler niso izginili iz Beograda. Danes niti ne vem, če so ti ljudje še živi.

Nekoč sem bil kar preveč zavzet z društvenim življenjem. Bil sem član treh mednarodnih klubov: poljskega, češkega in angleškega. V prvih dveh sem bil tudi član odbora. Sedaj ne vem za nobeno društvo, ne tuje ne domače.

Pred prvo vojno sem bil v Sloveniji član slovenskega časnikarskega društva in kot njegov delegat sem z dvema drugima Slovencema prišel takoj po vojni v Sarajevo, kjer smo skupaj s Hrvati in Srbi ustanovili Jugoslovansko novinarsko društvo in njegov član sem ostal ves čas.

Po osvobojenju je društvo obnovilo svoje delovanje in tudi jaz sem se prijavil, obnovil članarino in dobil člansko karto. Toda pozneje mi je bilo na kratko pismeno javljeno, da so me izbrisali iz članstva, „ker nimam kvalifikacije za novinarja“.

Edino društvo, katerega član se mi je posrečilo postati, je bilo „penzionarsko udruženje“, ki je bilo ustanovljeno po osvobojenju, in tako sem dosegel čast postati tovariš penzioner nekega tramvajskega konduktorja in vdove bivšega poštnega pismonoše. Žal pa je to društvo kmalu izgubilo znake življenja, ker pač članom ni moglo nič vzeti in jim tudi nič dati. Tako sem ostal brez vsakih društvenih zvez in stikov ter živim popolnoma oddvojen od drugih, kakor pravi gobavi človek. Tudi v kavarne in druge javne lokale ne zahajam in to ne zato, ker tega iz zdravstvenih ali materialnih razlogov ne bi mogel, pač pa zato, ker se nočem za svoj denar disgustirati in poniževati brez potrebe.

Edino, kar si morem privoščiti je, da ob lepem vremenu zahajam v park, kjer sedem na prazno klopi, si prižgem cigareto in gledam druge. Če slučajno že sedita na klopi dva in jaz prisedem, se mi takoj odmakneta, dasi je dovolj prostora za štiri. Nihče ne želi z nikomur delati poznanstva.

Kaj torej delam?

Popolnoma nič. Moram Vam pa to bližje opisati, da me boste razumeli. Zjutraj vstajam zelo zgodaj, obenem z Radmilo, ker ob sedmih mora biti že na delu. Ko se prebudim, mi prinese v posteljo turško kavo, da se osvežim. Potem mi obuje nogavice in zaveže čevlje, ker tega ne morem več sam, pripravi mi zajutrek, prinese beograjske časnike in nato odide na delo. Jaz pa pričnem s svojim rednim poslom, ki traja do treh popoldne, dokler se Radmila ne vrne. Včasih pa tudi mnogo dalj časa, tudi celo uro se zavleče, če se je na ulici zgodila kakšna prometna nezgoda, se ustavi tramvaj ali podobno. Za začetek popijem še eno turško kavo, si prižgem drugo cigareto in začnem z delom.

Najprej vzamem v roko domače časopisje. Začnem pa vedno na zadnji strani, ker najprej rešujem križanko. Ko sem to končal, začnem s čitanjem od zadaj na spredaj in to gre zelo hitro, vendar do prvih

strani navadno ne pridem. Raznih člankov ne morem čitati, za to sem prestar in nesposoben. Drugi kupujejo časnike zato, da vidijo, kdo je umrl, da lahko gredo na pogreb, ali pa da vidijo, kakšne številke je izvela razredna loterija. Zopet drugi čitajo športne vesti, nisem pa še nikogar našel, ki bi čital članke. Po vaseh kupujejo časnike izključno za zavijanje.

Ko sem se tako načital, malo počivam in razmišljam, kaj bi dalje počel. Vzamem v roke svoje stare rokopise in teh je zelo mnogo, ker že dvajset let nisem mogel objaviti niti vrstice, in kadar mi pride kaj na pamet, vržem svojo misel na papir in ga nato uničim, ker nočem, da ostane po moji smrti kaj od mene, kajti

ko pojdem trudni potnik s sveta
v vlažne pokrajine neznane,
naj izginem kakor sled kometa,
da noben sponin po meni ne ostane.

Sedaj ko prihajajo lepši dnevi, pojdem zopet v park, da ubijem čas, gledajoč od daleč druge ljudi, ki ravno tako ubijajo čas, samo mogoče v težjih gmotnih razmerah.

Ko se pojavi doma Radmila, potrebuje nekaj časa, da se oddahne in iztrese svojo nervozo, potem me nahrani in očisti in že je nastal večer. Z njim pa se začenja tudi konec mojega dnevnega reda s poslušanjem radia. V teku svojega življenja sem se učil sedemnajst jezikov, v osemnajstih lahko poslušam radio in tako lovim emisije na raznih jezikih, vendar z zelo malim zadovoljstvom. Na glasbo se razumem kakor zajec na boben, v športu sem se vežbal samo kot mlad deček, kadar sem plezal na črešnjo, gospodarske zadeve pa so morali za mene vedno opravljati drugi. Preostaja mi samo poslušanje novic, ne glede na to, kakšne so, slabe ali dobre. Tako torej izčrpavam svoj dnevni red že štirinajst let. Začenjam ga zjutraj z dobrim razpoloženjem in ga končujem zvečer z nerazpoloženjem...

Zdi se mi, da izgorevam kakor požar v puščavi, ki je izbruhnil, ne da bi se vedelo, kako in zakaj; mogoče samo zato, da bi pozneje kakšen slučajen popotnik opazil, da je tam nekaj gorelo. Razume se, da sem po osvobojenju mislil zaposliti se kje na način, da bi lahko dal kaj od sebe. Nikdar pa si nisem predstavljal, da bom moral igrati vlogo gobavega človeka, ki se mu iz usmiljenja daje možnost za materialno življenje, osvobojeno vsake skrbi in bede.

Ker ste me z Vašim pismom nekako izivali, sem se odločil pisati Vam, morda preobširno, kako živim in kaj delam.

Zahvaljujem se Vam še enkrat za Vaše pismo in če bi se še kdaj spomnili na mene, me bo razveselilo. A do takrat ostajam s spoštovanjem

Dr. Lenard Leopold.

Zanimivo je, da je Lenard edino to pismo začel s „spoštovani gospod“ in ga zaključil „s spoštovanjem“, medtem ko so vsa prejšnja in tudi poznejša, ki mi jih je pisal, naslovljena s „predragi prijatelj“ in

končana „z najprisrčnejšimi pozdravi“. Ko danes o tem razmišljam, imam vtis, da je hotel pod navideznim izražanjem spoštovanja podčrtati razliko med življenjem izobraženca v domovini in onega v svobodnem demokratičnem svetu. Prvi mora molčati in živeti življenje gobavca, ki ga je družba izločila, da je ne okuži, čeprav ga „z osvoboditvijo gmotnih skrbi in premoženja“ za silo hrani, ne dovoli mu pa, da bi izrazil svoje misli. Nasprotno pa je izobraženec-emigrant gospod, ki lahko brez skrbi in strahu izraža kar misli, čeprav zjutraj ne ve, če bo imel za večerjo vsaj skorjico suhega kruha. Svobodna družba se materialno zanj ne briga, dopušča mu pač, da dela, piše, govori in misli kar hoče. In za Leopolda Lenarda je bil tak človek vedno „spoštovani gospod“. Pa tudi za njegovo ženo Radmilo, ki mu je bila skozi pol stoletja največja življenjska opora in ki ga je kot izobraženka najbolj razumela.

To dokazujejo tudi njena pisma, ki mi jih od časa do časa piše tudi še po Lenardovi smrti. Ko se spomni na kakšno zanimivost iz njegovega življenja, mi jo sporoči. Tako mi je pred nekaj meseci pisala o Lenardovih zvezah s Sienkiewiczem in o tem, kako ga je bil ta nekoč povabil na čaj. Sporočila mi je tudi, da je zbrala in uredila vso Lenardovo literarno zapuščino ter številna ohranjena pisma in vse skupaj poslala univerzitetni knjižnici v Ljubljani. Med tem gradivom, ki ga bo mogoče kdaj kdo proučeval in objavljati, pa seveda tu navedenega Lenardovega pisma ni. Zato sem smatral za potrebno, da ga kot zanimiv dokument njegove lastne izpovedi sporočim javnosti.

LIKOVNIKI

STARA AMERIKA V DOŽIVETJU SLOVENSKE UMETNICE

K UMETNIŠKI PRILOGI TEGA ZVEZKA

Najnovejša olja akademske slikarke BARE REMEC, ki so bila prikazana na razstavi ARGENTINSKI SEVER IN JUG (Slovenska kulturna akcija 2. decembra 1972), predstavljajo slovensko umetnico v njenem vživljanju v ameriški kontinent – v prastara ljudstva severnih visokih planot in južnih andskih pogorij, Indijance Coya in Araukane. Slikarka odkriva s slovenskimi očmi svet indijanske mistike, svet nomadske starožitnosti in nadrealne ornamentalike.

Ugotovitev, da išče Bara življenjskost in človeškost motivov v prastarem svetu argentinskega severa in juga, ni nova. Ta svet ima v sebi nešteto prvin, kjer se moreta sprostiti ustvarjalnost in domišljija umetnika. Bara ga že leta in leta na svoj način tudi odkriva. Tu se rodi sonce vsako jutro iz rdečkaste zemlje in umira zvečer v nedopovedljivem svetlobnem tonskem bogastvu. Verovanja in običaji spreminjajo človeške figure v skrivnostne simbole. Kamen in vrč, žival in drevo in vse, kar je tipičnega v teh zemljah, je posebljena in poduhovljeno. „Huaca“ je skrivnostna in nadnaravna sila, ki vodi dejanja ljudi in vpliva na njihovo usodo. Umetnik črpa lahko bogate snovi za svojo umetnost iz teh krajev, iz teh ljudi in njihove usode.

Slog, ki si ga je ustvarila in ki ga izpopolnjuje slikarka v oddaljenih predelih stare Amerike, je doživet, oseben in moderno transcendenten. In vendar je treba reči, da je vsa ta umetnost ameriško pristna in obenem svojsko zdomska in slovenska, kot je npr. Miltiades Kalós na Akropoli tipično atenski, čeprav je oblečen v perzijska oblačila. Vemo, da umetnina ni samo izraz individualne umetniške težnje, ampak izraz dobe in družbe, v kateri je nastala. Poudariti je treba, da je poleg vživljanja slikarke v prabitni ameriški etnični ambient njena umetnost pojav slovenskega zdomskega umetnostnega napora in stremljenja in da ta napor in stremljenje danes še živita in obstajata.

KRONIKA

SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA je v Buenos Airesu, kjer ima svoje središče, v XIX. letu svojega delovanja (1972) nudila slovenski skupnosti naslednje kulturne večere, gledališke predstave, koncerte in razstave:

20. maja 1972. I. kulturni večer: PREŠEREN IN SLOMŠEK – CELOVŠKI RAZGOVORI IN SKLEPI; predavatelj dr. Franček Žebot, ZDA (predavanje je bral Joža Vombergar). Literarni odsek.
3. junija 1972. II. kulturni večer: SIMBOLI SLOVENSKE NARODNOSTI IN DRŽAVNOSTI; predavatelj dr. Tine Debeljak. Zgodovinski odsek.
17. junija 1972. III. kulturni večer: SAMOODLOČBA NARODOV IN NARODNOSTNO NAČELO; predavatelj dr. Alojzij Kuvkova DJ. Filozofski odsek.
1. julija 1972. IV. kulturni večer: SPOMINSKI VEČER OB POLLETNICI SMRTI MARIJANA MAROLTA; govoril je o življenju in pisanju prvega in dolgoletnega tajnika Slovenske kulturne akcije dr. Tine Debeljak.
15. julija 1972. V. kulturni večer: ALOJZ REBULA, PILATOVA ŽENA. Režijsko dramaturški uvod v krstno predstavo. Režiser Nikolaj Jeločnik z igralci. Gledališki odsek.
4. avgusta 1972. ALOJZ REBULA, PILATOVA ŽENA. Krstna predstava odrske upodobitve kot sakralna drama. Dramatizator, režiser Nikolaj Jeločnik. Z njim so igrali Pavči Eiletzeva, Marija Kačar-Finkova, Lučka Potočnik, Frido Beznik, Janez Jerebič, Lojze Rezelj in Janez Zorec. Scenograf arh. Marjan Eiletz. Gledališki odsek in Slovensko gledališče v Buenos Airesu. Ponovitvi 5. in 6. avgusta 1972.
19. avgusta 1972. VII. kulturni večer: SKOZI PRIZMO OKROGLE MIZE; predavatelj dr. Mirko Gogala. Teološki odsek.

2. septembra 1972. VIII. kulturni večer: ALEŠ UŠENIČNIK IN NJEGOVO MESTO V SLOVENSKI FILOZOFIJI; predavatelj dr. Vinko Brumen. Filozofski odsek.
7. oktobra 1972. IX. kulturni večer: DOBER VEČER, TOKIO – ZA LJUBEZEN IN SMRT IN SE KAJ... Večer poezije VLADIMIRA KOSA. Audiovizualni del z recitacijo Kosovih pesmi, z japonsko folklorno glasbo in barvnimi projekcijami iz Japonske, kot tudi z abstraktnimi motivi na posamezne pesmi, sta pripravila Nikolaj Jeločnik in Janez Zorec. Recitacije Nataša Smersujeva in N. Jeločnik. Esej o Kosovi poeziji France Papež. Literarni, glasbeni in gledališki odsek.
21. oktobra 1972. X. kulturni večer: JEDRNA ELEKTRARNA V ATUCHI; predavatelj ing. Martin Povše. Odsek za naravoslovne vede (v formiranju).
4. novembra 1972. XI. kulturni večer: EVOLUCIJA ZVEZD; predavatelj lic. Janez Zorec. Odsek za naravoslovne vede (v formiranju).
18. novembra 1972. XII. kulturni večer: DINASTIJA KARADJORDJEVIČEV IN JUGOSLAVIJA; predavatelj dr. Srečko Baraga. Zgodovinski odsek.
2. decembra 1972. RAZSTAVA NAJNOVEJŠIH OLJ AKADEM-SKE SLIKARKE BARE REMEC imenovana ARGENTINSKI SEVER IN JUG. Esej o slikarki in njeni umetnosti je bral France Papež. Razstava je bila odprta do vključno nedelje 10. decembra 1972. Likovni odsek.